

**UNIVERZITET U SARAJEVU
FAKULTET POLITIČKIH NAUKA
ODSJEK SOCIOLOGIJA**

**UTICAJ RELIGIOZNOSTI STUDENATA UNIVERZITETA U
BIH NA NJIHOVE MEĐULJUDSKE ODNOSI**

-magistarski rad-

Kandidatkinja: Ermina Čardžić

Mentor: prof.dr. Dino Abazović

Broj indexa: 385/II-soc

Sarajevo, novembar 2019.

SADRŽAJ:

1. PROBLEM ISTRAŽIVANJA.....	3
2. PREDMET ISTRAŽIVANJA.....	4
3. DEFINIRANJE POJMOVA	4
4. CILJEVI ISTRAŽIVANJA.....	5
4.1. Naučni ciljevi	5
4.2. Društveni ciljevi	5
5. SISTEM HIPOTEZA	5
5.1. Generalna hipoteza.....	5
5.2. Pomoćna hipoteza	5
6. METODE I TEHNIKE ISTRAŽIVANJA	6
7. VREMENSKI PLAN ISTRAŽIVANJA.....	6
8. KRATKO OBRAZLOŽENJE PRELIMINARNOG SADRŽAJA RADA PO DIJELOVIMA I CJELINAMA.....	6
9. UVOD	7
10. ŠTA JE RELIGIJA?	8
10.1. Teorije i teoretičari o religiji	12
11. RELIGIJE U BOSNI I HERCEGOVINI	15
11.1. Židovstvo.....	15
11.2. Kršćanstvo.....	19
11.3. Islam.....	26
11.4. Statistički podaci stanovništva Bosne i Hercegovine po vjeroispovijesti	29
12. RELIGIOZNOST U BOSNI I HERCEGOVINI	31
13. RELIGIJSKA (NE)TOLERANCIJA	32
14. STUDENTI I RELIGIOZNOST	36
15. ZAKLJUČAK	59
16. PRILOG: Anketni upitnik	61
LITERATURA.....	67
Biografija.....	69

1. PROBLEM ISTRAŽIVANJA

Kad-kad u društvima može doći do pojave kriza, a kada dođe do toga onda na neki način dolazi i do obnove vjere. Ta obnova vjere, u sebi nosi i povratak religiji, ali taj povratak kao povratak k religiji ne mora nužno da znači i povratak crkvi. Ne treba čak da zanemarimo činjenicu da ratni uvjeti također pogoduju porastu i jačanju religioznosti, a pogotovo u državi kao što je Bosna i Hercegovina. Istraživanja su pokazala kako je 43,14% ljudi smatralo kako su u ratu postali više religiozni. Također, treba spomenuti i događaj kada mnoge konfesionalne zajednice mogu nagovještavati borcima kako je jako poželjno pozivati Boga u pomoć prije polaska na bojište. Npr, u islamu to može biti da se u rat polazi sa bisimlom i u ime Allaha. Kod kršćana je to uzrečica „Bože, pomози“, a kod muslimana „Allahu Ekber“. (Cvitković, 2004)

Neki autori, taj povratak k religijama najviše vezuju za period socijalizma kada je i sam čovjek izgubio samoidentifikaciju, gdje je zapravo bilo riječ o društvima koja su manje sekularizirana, društva u kojima je nedostajala religija. Povratak k religijama u ovakvim društvima može da ima i pozitivni posljedice ali i negativne, pa čak i u samoj državi Bosni i Hercegovini. Prema tome, mi zapravo možemo da se pitamo da li sekularizacija na neki način vodi do jačanja „istinske“ religije, jer samim činom sekularizacije i same religijske zajednice prolaze kroz filtriranje u kojem se čiste od onih koji pripadaju, a ne vjeruju. Međutim, o takvoj sekularizaciji ne možemo da govorimo u globalu, jer sekularizacija nije jednaka u svim državama, društvima, kulturama i nisu joj u istoj mjeri skloni svi slojevi društva.

Pored povratka k religijama u toku druge polovine XX stoljeća nastaju čak i neki novi religijski pokreti. Oni se javljaju pod različitim imenima kao što su: novo doba, nova religioznost, novi religijski pokreti, nova duhovnost itd. Riječ je zapravo o pojavi koja je zabilježena na svim kontinentima. Dakle, takvi pokreti dolaze i sa Istoka i sa Zapada, a najviše im se priključuju mladi, nezaposleni kao i osobe iz manjinskih skupina. U ove nove pokrete najviše stupaju mladi ljudi. Što je zapravo i nekako veoma logično, jer su to male religijske skupine gdje se ostvaruje intenzivna interakcija koja je potrebna mladim urbanim ljudima. U takvim pokretima ne postoji da se ljudi opterećavaju svetim spisima, tu su obredi veoma privlačni i tu nema klasičnog svećenstva. Ovi pokreti se razvijaju u poslijesocijalističkim zemljama. Problem ovog istraživanja je religioznost studenata, ali i kako to utiče na njihove svakodneve međuljudske odnose. Ono čemu ćemo se posvetiti a pri tome je i glavno problemsko pitanje jeste da li religioznost studenata utiče na njihove međuljudske odnose u svakodnevnom životu?

2. PREDMET ISTRAŽIVANJA

Predmet ovog istraživanja su studenti, kao ciljna skupina koja će se istraživati u toku ovog rada. Međutim, ono što ćemo istraživati na osnovu studenata jeste njihova religioznost. Ispitivat ćemo da li religioznost utiče na njihove svakodnevne odnose i suživot, ali i koliko religioznost zapravo utiče na njihov svakodnevni život u dodiru sa ljudima druge vjeorispovijesti. Ispitivat će se, na osnovu Bogardusove skale, njihova tolerancija ali i suživot sa drugim i drugačijim, sa ljudima koji ne misle i ne vjeruju poput njih.

3. DEFINIRANJE POJMOVA

Student – lat. Studere – učiti, nastojati oko nauke, slušač na visokim školama (Klaić, 1987: 1272)

Religija – složen i zaokružen sistem vjerovanja, predstava, simbola, dogmi i obreda usmjerenih na komunikaciju sa onostranom, transcendentnom stvarnošću, u čijem je središtu apsolutni i svemoćni Bog. Religija je vjerovanje u nadnaravnu, apsolutnu moć od koje čovjek zavisi i koja prožima njegov život od rođenja do smrti i nakon toga. (Lavić, 2014: 587)

Religioznost – socijalnopsihološko stanje svojstveno vjerujućem čovjeku koji ima tri aspekta: saznajni, afektivni i akcioni. Ono jeste jedinstvo vjerovanja, osjećanja i prakse, koje nužno prati osoben religiozni doživljaj. (Lavić, 2014: 588)

Međuljudski odnos – odnos međudjelovanja koji se uspostavlja pod dejstvom svjesnih, nesvjesnih i podsvjesnih činilaca među pojedincima. Termin m. o. se pretežno upotrebljava u psihologiji, a približno odgovara onome što se u sociologiji naziva društvenim odnosom i društvenim procesom. Međuljudski odnosi mogu biti odnosi tolerancije i saradnje ili odnosi suprotstavljanja, netrpeljivosti, sukoba, dominacije i eksploatacije. Po brojnosti učesnika mogu se podijeliti u: unutargrupne (odnose u društvenim grupama) i međugrupne (međunacionalne, međunarodne i sl.). (Lukić, Pečujlić, 1982: 355)

4. CILJEVI ISTRAŽIVANJA

4.1. Naučni ciljevi

Cilj ovog rada jeste da prikaže kako i koliko religioznost među studentima utiče na njihovu svakodnevnu komunikaciju. Uvidom u statističke podatke, analizu materijalne građe ali i odrađenu i obrađenu anketu dobit ćemo sliku o uticaju religioznosti među studentima, te ćemo dovesti u vezu religioznost i međuljudske odnose studenata u njihovoj svakodnevnicu. Ovo istraživanje može doprinijeti razvoju sociologije, ali i sociološke tačke gledišta na religije u Bosni i Hercegovini.

4.2. Društveni ciljevi

Ovo istraživanje može poslužiti kao solidna osnova za dalji razvoj strategija koje su usmjerene ka poboljšanju komunikacije među studentima različitih religijskih uvjerenja, ali i razvijanju društvene svijesti u pogledu ovog problema. Također, može poslužiti i nekim NVO sektorima koji se bave mladima, da osmisle i organizuju radionice koje se tiču upravo komunikacije među studentima različitih religijskih uvjerenja. Pored toga, ovim radom ćemo prikazati i mjesto i ulogu religije u javnom životu mladih u Bosni i Hercegovini.

5. SISTEM HIPOTEZA

5.1. Generalna hipoteza

Religioznost studenata Univerziteta u Bosni i Hercegovini ne utiče na njihove međuljudske odnose u svakodnevnom životu.

5.2. Pomoćna hipoteza

1. Studentima nije važna religioznost njihovih prijatelja sa kojima provode slobodno vrijeme.

6. METODE I TEHNIKE ISTRAŽIVANJA

Metode kojima ćemo se služiti u ovom radu su:

1. metod prikupljanja podataka (anketa)
2. metod analize sadržaja
3. metod deskripcije

7. VREMENSKI PLAN ISTRAŽIVANJA

Vremenski okvir u kojem će se istraživanje vršiti je od februara mjeseca 2019. godine do jula mjeseca 2019. godine.

Februar – April: Analiza materijalne građe

Maj: Provođenje i obrada ankete

Juni – Juli: Završna faza rada, kompletiranje rada u cjelinu sa uvodom, zaključkom i glavnim dijelom.

8. KRATKO OBRAZLOŽENJE PRELIMINARNOG SADRŽAJA RADA PO DIJELOVIMA I CJELINAMA

1. Religija – objasniti šta religija predstavlja, kada se javlja, koje vrste postoje, itd.

1.1. Religije u BiH – objasniti koje su to najzastupljenije religije koje se javljaju u bosanskohercegovačkom društvu

2. Religioznost u BiH – objasniti te statistički predstaviti religioznost u Bosni i Hercegovini

3. Studenti i religioznost – na osnovu ankete o religioznosti studenata, te obrađene materijalne građe pisati o religioznosti studenata te staviti religioznost u vezu sa njihovim svakodnevnim međusobnim komunikacijama.

9. UVOD

Bosna i Hercegovina je, kao država, multietnična, multikulturalna. No, prije svega multikulturalna. Međutim, ipak se pitam jedno, zašto svi toliko spominju tu multikulturalnost, ali rijetko, pa mogu se usuditi reći i da skoro nikako niko ne spominje viševjerska država. Jer, mislim da bi za Bosnu i Hercegovinu bolje odgovarao pojam viševjerska država. Da li se u BiH može govoriti o multikulturalnosti? Koliko smo mi to zaista različiti, s obzirom da se globalizacijom čitav svijet polako pretvara u zapad, te smo sada svi isto obučeni, isto radimo, ponašamo se, živimo pa mogu slobodno reći jednim zapadnjačkim načinom života, neovisno o tome ko je koje religije ili vjeroispovijesti. S obzirom na to, jedino se razlikujemo u tome koje blagdane obilježavamo (što je karakteristika religije), i u koju bogomolju idemo (ukoliko idemo).

U Bosni i Hercegovini, kao multikulturalnoj, multilateralnoj državi je stoga potrebno što više dijaloga, a ne sukob civilizacija, kako bi to rekao Samuel P. Huntington. Kultura je ono što je većinom univerzalno, jer niko ne bi trebao samo sebi prisvajati najstariju džamiju ili crkvu, jer je to ono što čini kulturu Bosne i Hercegovine kao države sa svim različitim etničkim skupina u njoj. „Istinski dijalog među kulturama i civilizacijama podrazumijeva ne samo toleriranje drugog i drugačijeg, priznavanje prava koegzistencije drugom i drugačijem u multilateralnim ambijentalnostima života, nego i dobro poznavanje drugog i drugačijeg, učenje i usvajanje iz drugosti kao univerzalno vrijedne stečevine ljudskog roda“ (Žiga, 2007: 70)

No, kada već spominjemo taj pojam viševjerska država, trebali bismo prvo znati i šta to religija predstavlja. Šta je to religija? Kako je definiramo? Da li je uopće moguće da definišemo religiju? Sve su to pitanja koja se postavljaju pred sociologiju religija i njene istraživače, a oni pronalazi razne načine da odgovore na mnogobrojna pitanja koja su njima kao istraživačima upućena, ali i samoj oblasti sociologije religija.

U radu ćemo se detaljno pozabaviti o temi definiranja religije. Naravno, svakako da je najjednostavniji način definiranja religije da je to vjerovanje u Nadnaravno, sveto. Međutim, to nije i jedini način definiranja, razne su definicije o čemu ćemo kasnije govoriti. Također, za razumijevanje religije jako je bitno znati i koje su to teorije te teoretičari koji su u prošlosti govorili o religiji, kao što npr. Karl Marx smatra da je religija „opijum za narod“.

Mnogi su teoretičari (i teorije), pored Karl Marxa, koji su govorili o religiji poput Max Webera, Talcotta Parsons, itd.

Ono što je zaista bitno, i o čemu će se govoriti u posljednjem poglavlju, jeste mišljenje studenata. Dakle, kako oni vide religiju, te da li im to smeta u njihovom svakodnevnom odnosu sa drugim kolegama, ljudima s kojima se susreću svakodnevno.

Koliko je zaista nekome bitna vjera kao kriterij za izbor prijatelja, pa čak i bračnog partnera. "Na mladima svijet ostaje", a ovim istraživanjem možemo vidjeti na kome ostaje država, kakvi su mladi ljudi danas, koliko poštuju sebe i drugoga.

10. ŠTA JE RELIGIJA?

„Ne osjećam potrebu ni za kakvom vjerom,
osim za vjerom u ljudska bića.
Poput drevnog Konfucija,
toliko sam zaokupljena čudima zemlje
i života na njoj
da ne mogu misliti o nebu i anđelima. „
Pearl S. Buck

Danas religija za svakoga znači nešto drugačije, pa kako je onda uspjeti definirati? Iako je mnogi tumače na različite načine, za definiranje religije potrebno je da nađemo neke zajedničke elemente putem kojih ćemo to definirano moći nazvati religijom.

Najjednostavnije rečeno religija predstavlja vjerovanje u Nadnaravno i sveto. Religija, stoga predstavlja jedan sistem vjerovanja, dogmi, simbola kao i obreda, a taj sistem je usmjeren ka stvaranju veze s onim onostranim, s onim transcendentnim gdje se na kraju nalazi Bog.

Razna su shvatanja o religiji, i o tome kako se i da li se uopće može definirati. Pa tako jedni kažu kako ju je nemoguće definirati, jer je to nešto što se ne može empirijski pratiti, drugi ipak kažu kako ukoliko postoji vjerovanje, sveto, simboli itd. moguće ju je i definirati. Dok neki teoretičari prije kažu kako je ona „opijum za mase“ (K. Marx).

Religija se javlja još s pojavom prvih ljudskih zajednica. Ljudi su vjerovali da postoje neke nadnaravne sile, jer su jedino putem njih mogli objasniti pojedina dešavanja koja su se događala u prirodi poput munja, gromova, oluja, popalava, suša.

Tada se vjerovalo da ukoliko dođe do poplava ili suša, ili nekog nevremena da ih upravo te više sile kažnjavaju za njihova ponašanja. To je zapravo jedan od prvih oblika religijske svijesti, a koji mi nazivamo totemizam.

”Totemizam je obožavanje totema, skupa obveza, propisa, zabrana koje se odnose na totema. Vjerovanje u totema je vjerovanje u postojanje nematerijalne snage (mane) koja drži grupu na okupu. Totem je vezan za klan i teritorijalno važi onoliko koliko se prostire teritorija klana” (Cvitković, 2007: 34).

No, totemizam kao takav nije zapravo obožavanje životinje ili nekog predmeta, već je to simbol snage koju ono predstavlja. Bilo ga je zabranjeno jesti, ubijati, pa čak nekada je postojala obaveza da se i njegovo ime drži u tajnosti. Iako je postojala zabrana jedenja totemskog mesa, ono se moglo jesti jednom godišnje (i piti njegova krv također) kako bi se došlo do duhovne obnove.

Pored totemizma, javljao se i animizam. Anima znači duša, i to je vjerovanje po kome se smatralo da u svijetu postoji „duhovi“ koji upravljaju mnogobrojnim događajima. Začetnik ove koncepcije je bio Edward Taylor kojemu se kasnije pridružuje i S. Freud.

Pored ove prve dvije religijske svijesti, postoji i jedan drugi oblik religijske svijesti i vjerovanje u bogove, koji predstavlja viši razvoj religije kao takve, a to je teizam. Teizam može biti politeizam (vjerovanje u više bogova) ili monoteizam (vjerovanje da postoji samo jedan bog).

Postoje razne koncepcije oko toga kako su i zašto su nastale religije, odnosno religija. Pa npr. Po antropološkoj (naturalističkoj) koncepciji religiju su izazvale sile prirode pred kojima je čovjek osjećao strah i užas, po prosvjetiteljskoj koncepciji religija je ništa drugo do rezultat neznanja, niskog stupnja obrazovanja i kulture stanovništva. Religija je samo rezultat neke ludorije, mistifikacije, ona se svodi na zabludu, besmislicu kao i obmanu. No, pored ovih javlja se i politička koncepcija o religiji, koja kaže kako su religiju izmislili svećenici i vladari zajedno kako bi lakše mogli da vladaju širokim masama, a sve putem obećanja da će im putem religije biti bolji život na onostranom svijetu. Kao što možemo vidjeti postoje brojni pogledi o tome kako su i zašto su se religije javile, no time ćemo se više pozabaviti u sljedećem dijelu ovog poglavlja gdje će se govoriti o teorijama i teoretičarima i njihovim pogledom na religiju.

Elementi koji su bitni za određenje religije prema Cvitkoviću (2007):

1. Vjerovanje u Nadnaravno ili Vrhunaravno

Neki autori smatraju da je vjerovanje u Nadnaravno minimum za definiranje religije. No, jedan sociolog ne može utvrditi sociološke karakteristike tog Nadnaravnog pa čak ni indikatore putem kojih bi se utvrdilo da li to Nadnaravno postoji ili ne.

Postoje i simbolička sredstva za komunikaciju s nadnaravnim, a to su obožavanje, molitva, obredi, žrtvovanja itd.

2. *Razvijen pojam „svetog“*

Svetost spada u nadempirijske realnosti, i to je ono što je zapravo specifičnost jedne religije. Niti postoji svetost bez Nadnaravnog, niti Nadnaravno postoji bez svetosti.

Ono se razlikuje od onog običnog, profanog, onoga što je zapravo svakidašnje. Iako se sveto razlikuje od svjetovnog ono se ipak ostvaruje u njemu.

Pa tako npr. Kur'an predstavlja svetu knjigu muslimana koju žena ne smije dodirnuti kada ima mjesečnicu. No, ta knjiga za rimokatolika, pravoslavnog, ateistu i indiferentnog predstavlja samo knjigu koja ima neku kulturnu vrijednost. Kod rimokatolika je poznat obred krštenja, a krštenje se obavlja „svetom“ vodom. U tu „svetu“ vodu, odnosno običnu vodu se sipa blagoslovljena sol, a to je sol nad kojom je religijska vođa načinio određeni pokret i izgovorio molitvu.

Laborant npr., ne bi uspio utvrditi fizičku razliku između obične vode u koju je dodana sol i „svete“ vode sa blagoslovljenom soli. No, iako nema fizičke razlike između te dvije postoji simbolička razlika.

3. *Razvijen sistem vjerovanja običaja i obreda*

Vjerovanja su većinom iznesena u svetim knjigama (Talmud, Biblija i Kur'an). Pripadanje nekoj religiji uključuje i sudjelovanje u praksi običaja i obreda. Čovjek putem ove vjerske prakse nastoji da utiče na ono Nadnaravno. Putem običaja i obreda kod čovjeka može da jača i religioznost. Religijski običaji su ustaljen način ponašanja vjernika u danim uvjetima, koji se smatra obvezatnim, a religijski obredi čini ustaljen način ponašanja koji je sličan religijskim običajima, kojima se iskazuje odnos prema nadnaravnom i svetom. Religijski obredi predstavljaju simboličke radnje koje se vrše po ranije utvrđenim pravilima, a ta pravila su donesena od strane pisanog autoriteta ili nekim drugim propisima religijskih zajednica. (Cvitković, 2007). Durkheim smatra kako se putem religijskim obreda kod ljudi javlja osjećaj sreće, sigurnosti i pripadnosti. Putem tih obreda se također jača i unutrašnja kohezija grupe, jača se osjećaj zajedništva itd.

Smrt u svim religijama igra jednu od važnijih uloga, s obzirom na to da ona ne zaobilazi niti jednog čovjeka, pa s toga ni ne čudi činjenica kako su posebno razvijeni pogrebni običaji koji se mogu obavljati prije, za vrijeme ali i nakon pogreba. Dakako, pogrebni običaji ovise i o odnosu prema smrti i zagrobnom životu, ali i u datom trenutku religijske (nereligijske) tradicije umrlog. Postoje različite vrste obreda, a sve to zavisi od mjesta na kome se obavljaju.

Tako npr. u Crnoj Gori pravoslavno stanovništvo u ruralnim dijelovima leleče za umrlim. Rimokatolici i pravoslavci u većini dijelova na Balkanu prave daću kada se sudionici pogreba vraćaju u kuću umrlog na jelo i piće.

U obredne djelatnosti također spadaju još i hramovi. Hramovi su ti u kojim se razvija socijalna solidarnost, u kojima se prikuplja novac za siromašne.

Hram predstavlja zapravo mjesto okupljanja, mjesto gdje ljudi mogu komunicirati jedni s drugima. Međutim, nije isti odnos prema hramovima kod svih religija. Pa tako npr. musliman može ući u katedralu, ili rimokatolik može posjetiti džamiju a da pri tome jedan drugome nisu narušili duhovni mir, osim ukoliko se u tom trenutku ne obavlja molitva (misa, klanjanje).

4. Simboli religije

Simbol je znak koji stoji i predstavlja nešto. Simboli su dio svake religije, i niti jedna religija nije bez simbola koji predstavlja vidljiv znak kojoj religiji pripadamo. Simboli mogu biti samo za religijsko vodstvo, ali mogu biti i za sve ljude. Najviše se koriste s ciljem jačanja identiteta neke grupe i njene kohezije.

Pa tako npr. Davidov znak predstavlja simbol židovstva, križ ili krst predstavlja simbol kršćanstva, dok polumjesec predstavlja simbol islama.

Simboli se mogu i zloupotrebljavati, što se, dakako, danas sve češće događa. Svako oskrvnuće ili napadanje određenog simbola određene grupe, izaziva grupni i pojedinačni otpor vjernika, te prema njima treba biti maksimalno tolerantan, što na primjer nije slučaj u Saudijskoj Arabiji u kojoj je zabranjeno nositi neislamske simbole.

5. Religijske organizacije i institucije

Kao i prethodni elementi, i ova se karakteristika razlikuje od religije do religije, a ni proces institucionalizacije nije podjednako razvijen u svim religijama. Razlikuje se u kršćanstvu, buddhizmu, islamu, hinduizmu i drugim religijama. Unutarnji odnosi unutar neke religijske zajednice mogu biti zasnovani na jakim pravilima ali i na labavim vezama. Međutim, i unutar tih istih zajednica opet postoje mnogobrojne razlike između vjernika i religijskog vodstva, ali i između samih vjernika kao takvih. Pa tako npr. unutar religijskog vodstva imamo razlike između višeg i nižeg vodstva, razlike između redovnika i svjetovnjaka.

Članstvo nekoj zajednici se najčešće steče rođenjem u toj istoj zajednici, a veoma nerijetko to može biti stvar vlastite odluke. No razlike među vjernicima su veoma jasne, a postoje različiti tipovi pripadnosti kao što su: pristalica, pobožni, suradnici, periferni, rubni, indiferentni, nominalni članovi (samo plaćaju crkveni porez, zekat, i sl.)

Mi se najčešće susrećemo sa najnižim tipom religijske zajednice, a to su župa/džemat/parohija, što predstavlja jednu vrstu religijske općine (Cvitković, 2007).

6. Različiti tipovi religijskog vodstva

Svaka od religijskih zajednica postiže dogovor, te bira svog religijskog vođu, ali određuje i doseg njegove uloge. Najveći status ima vođa zajednice. A pored vođa zajednice, većina religijskih zajednica razvija i ulogu učitelja, koji će poučavati nove članove grupe o doktrinama vjere, o običajima i obredima.

7. Odnos prema drugima, odnos prema svijetu

Religija pruža razne čudoredne i moralne definicije. Pa tako ona daje definicije o tome kako se odnositi u interakciji s drugim ljudima, šta je za nas dobro a šta loše, šta je čudoredno, a šta nije, itd. Religija bi se, sociološki rečeno, mogla definirati kao vjerovanje u Nadnaravno i sveto koje je izraženo religijskim običajima, obredima i simbolima o kojima treba da skrbe religijske organizacije i religijsko vodstvo, i koje sljedbenike te date religije opskrbljuje mnogim čudorednim definicijama (Cvitković, 2007).

10.1. Teorije i teoretičari o religiji

10.1.1. Funkcionalistička perspektiva

Funkcionalistička perspektiva na religiju gleda kao na još jednu potrebu koja je potrebna društvu. Veoma je bitno ovdje spomenuti stajališta Emila Durkheima koji je razvio funkcionalizam, ali i Talcotta Parsonsa koji je zapravo usavršio funkcionalizam. Emile Durkheim religiju definira kao „unificiran sistem vjerovanja i prakse povezanih sa svetim stvarima, to jest onim što je izdvojeno i zabranjeno“ (Haralambos, Holborn, 2002: 432). On tvrdi i to da se sva društva u svijetu dijele na: sveto i profano (ne-sveto). I Durkheim govori o totemizmu, o tom prvom najjednostavnijem obliku religije koji se pojavio. Međutim, on se također pita i da ukoliko je totem istovremeno i simbol Boga i simbol društva da li to na kraju znači da su Bog i društvo jedno? Tu se pak nadalje nameće teza da ljudi štujući boga, oni zapravo štuju ljudsko društvo. Društvo je dakle prije bilo to koje je bilo objekt religijskog

obožavanja. Durkheim također navodi i to kako su zbog toga primitivni ljudi počeli na društvo da gledaju kao na nešto sveto, s obzirom na to da su oni ovisili o njemu. Po Durkheimu religija je ta koja, dakle, jača kolektivnu svijest kod ljudi. No, upravo tako je na našem području, što Durkheim nije mogao ni pretpostaviti da će tako biti mnogo godina poslije onda kada je došao do te teze. On također navodi i važnost kolektivne molitve.

Jer, upravo u tim trenucima okupljanja određena grupa izražava svoje vjerske vrijednosti, i upravo kroz takvo emocionalno stanje jedne grupe dolazi do sve snažnije integracije društva.

Kada govorimo o Talcottu Parsonsu govorimo o tome kako on religiju gleda kroz kulturni sistem. Parsons smatra da je religija dio kulturnog sistema, pa iz toga razloga i religijska uvjerenja pružaju određene smjernice za ljudsko djelovanje po kome se zapravo i može ocjenjivati čovjekovo ponašanje. Upravo tako i funkcionira kršćanski svijet s Deset Božjih zapovijedi. Pa tako npr. jedna od zapovijedi glasi „ne ubij“. Dakako, to se može primijeniti i u svakodnevnom životu misleći se na to da pažljivo vozimo automobil, da se pažljivo odnosimo prema starim i nemoćnim ljudima, a zabranjena je čak i eutanazija. Tako putem religije se zapravo čovjeku daju smjernice, odnosno norme ponašanja.

Parsons također govori i o moći vjere. Ljudi svakodnevno obavljaju sve stvari oko sebe bez nekog posebnog napora. Međutim, nije uvijek tako, pa se ponekada dese i one nepredviđene situacije. Tako, na osnovu toga, Parsons te probleme dijeli u dvije grupe:

1. događaj koji se ne može kontrolirati, a to je smrt, a Parsons religiju u ovom smislu smatra kao jedan mehanizam prilagodbe na tu situaciju ali i mehanizam za ponovno uspostavljanje normalnog obrasca.
2. druga kategorija je neizvjesnost. Tu je riječ o svemu onome u što smo uložili mnogo napora i truda, ali se mogu desiti nepredviđeni događaji, kao npr. ne možemo kontrolirati vremenske nepogode koje mogu uticati na poljoprivredu. Parsons smatra da religija baš u tom trenutku nudi mogućnost prilagodbe ali i mirenja s takvom situacijom.

Ono o čemu Parsons još govori kada je u pitanju religija, jeste to da po njemu religija zapravo uvijek daje neki smisao. Pa tako u kojoj god situaciji da se čovjek nađe, religija mu daje neki smisao. Dakle, ona daje smisao čak i onim bezazlenim i iskustvima, ma koliko god ona bila besmislena i proturječna (Haralambos, Holborn, 2002).

10.1.2. Marksistička perspektiva

Marksističko gledište na religiju, s druge strane, je interesantan kontrast prethodnom gledištu koje smo obradili. Za Marxa religija predstavlja „iluziju koja olakšava patnje što ih uzrokuju izrabljivanje i tlačenje“ (Haralambos, Holborn, 2002: 436). Marx o religiji govori kao o „opijumu za narod“ i smatra da ona djeluje kao neko omamljujuće sredstvo da bi uspjela da otupi bol što je proizvedena od strane opresije. On također smatra i to da religija otupljuje svoje sljedbenike i da im uopće ne donosi sreću i zadovoljstvo. Slično tome i Lenjin gleda na religiju. Za Lenjina religija je „vrsta duhovne stupice u kojoj robovi kapitalističkog sistema gube svoj ljudski oblik i svoje pravo na bilo kakav pristojan život“ (Haralambos, Holborn, 2002: 436).

Za marksiste religija je jedan oblik društvenog nadzora, zadržavajući ljude ondje gdje im je i mjesto. Za njih religija iskrivljuje stvarnost, i ne dozvoljava da se odbaci sistem. Pa tako npr. stihovi „Bog ih skromnim i uglednim stvori / i stanje i status im odredi“ veoma jasno pokazuju kako se religija može iskoristiti i za objašnjenje ali pogotovo za opravdanje društvene nejednakosti i socijalne nepravde ne samo kada su u pitanju siromasi već i bogataši. Shodno tome da religija i zastupa interese vladajućih klasa, ona zato i ima njihovu podršku.

„Po riječima Marxa i Engelsa: „Župnik uvijek ide ruku pod ruku sa zemljoradnikom.“ U feudalnoj Engleskoj snaga i moć feudalaca i zemljoposjednika često je bila ozakonjena upravo proglasima s propovjedaonice. Zauzvrat, zemljoposjednici su vrlo često bogato darivali službenu Crkvu“ (Haralambos, Holborn, 2002: 437).

10.1.3. Kompenzacijska uloga religije

Za razliku od Durkheima, sociolozi Rodney Stark i William Bainbridge smatraju da religija ispunjava potrebe pojedinaca, a ne potrebe cjelokupnog društva. A, za razliku od Marxa oni smatraju da religija zadovoljava univerzalne ljudske potrebe a ne one koje korijen vuku iz nejednakosti i eksploatacije. Ono čime se oni vode kada objašnjavaju religiju jeste to da „čovjek žudi za onim što smatra nagradom, a pokušava izbjeći ono što doživljava kao kaznu“ (Haralambos, Holborn, 2002: 445). Oni smatraju da religija ljudima ne jamči život poslije smrti, ali tu se onda i javlja ta kompenzacijska uloga religije, jer tada dolazi do toga da ljudi vjeruju da će biti nagrađeni u drugom životu ili na neki drugi način, na način koji nikome nije moguće verificirati.

Ljudi ponekad i sami žele ono što je ponekad nemoguće, no iako su svakodnevno neispunjive oni smatraju da je njihove ostvarivanje moguće samo uz vjeru Bainbridge kažu: „Čovjek je

oduvijek želio dokučiti razloge svoje egzistencije. Zašto smo ovdje? Koji je krajnji cilj našeg života? Kamo sve to vodi, kako će sve završiti? Štoviše, čovjek ne samo da želi odgovore na ta pitanja već želi vrlo određen odgovor – ima li život smisla?“ (Haralambos, Holborn, 2002: 446).

A samo vjera u Boga je ta koja zapravo može da odgovore na ova, ali i na druga, osnovna životna pitanja.

11. RELIGIJE U BOSNI I HERCEGOVINI

U ovom poglavlju govorit će se od tri zvanične religije Bosne i Hercegovine, a to su: židovstvo, kršćanstvo i islam. Dakle, ukratko ćemo se upoznati sa osnovama svake od ove tri religije. Govorit će se o tome kako su one nastale, o njihovim svetim spisima, blagdanima, ali i njihov način posmatranja svijeta i gledanja na svijet. Dakle, ono što je u osnovi njihovog vjerovanja.

11.1. Židovstvo

„Počuj, Izraele,
Gospodin je naš Bog,
Gospodin je jedini...“

Židovska religija je jedna od rijetkih nacionalnih religija koja je uspjela ostati do dan danas. U židovstvu dosta blagdana je posvećeno upravo događajima koji su na neki način obilježili nacionalnu historiju pa zbog toga pojedini autori ovu religiju još nazivaju i „religijom historije“.

Mesija, odnosno izbavitelj (spasitelj) se može pronaći u mnogim religijama. Mesija je onaj koji predstavlja božansko biće koje sa sobom donosi socijalnu promjenu.

Upravo kod Židova je to bilo tako, ovo se vjerovanje kod njih javilo baš onda kada su oni bili u izgnanstvu i kada je ih je sam Mojsije izveo iz egipatskog ropstva. Vjeruje se da je upravo tada na putu ka obećanoj zemlji Mojsije sklopio savez s Bogom.

„U početku stvori Bog“ to su riječi kojima započinje židovska Biblija, koja se naziva Tanah. Njeno ime potječe od slova T,N i K(H), odnosno tri početna slova riječi Tora (vodstvo i učenje), Nevi'im (proroci) i riječi Ketuvim (spisi). U ovoj knjizi je najmanje pet različitih priča i postanku, međutim upravo iz Knjige Postanka (na hebrejskom jeziku Berešit), Židovi vide svrhu i Božju providnost u stvaranju svijeta i ljudi u njemu.

Pet je pojedinaca u ovoj religiji kojima se pridaje važnost, a to su:

1. Abraham – prvi židov, otac „Izabranog naroda“,
2. Praoci Izak i Jakov – Jakov je otac 12 izraelskih plemena,
3. Mojsije – s njim je bog na planini Sinaj sklopio Savez kojim je donesen Zakonik koji je uveden kao znak sklapanja tog saveza,
4. David – zauzevši Jeruzalem uvodi kraljevanje kao način prenošenja božje volje narodu, kralje je bio pomazan i njega se zvalo haMašia, odnosno pomazani, tj. Mesija.

Davidov sin Solomon je sagradio prvi Hram u Jeruzalemu, kao središte bogoštovlja, odanosti i hodočašća. Međutim, danas od tog Hrama nije ostalo skoro ništa. Danas taj Hram čini samo Zapadni zid, koji se još naziva i Zid plača, s obzirom na to da Židovi stoje ispred tog zida i žaluju za gubitkom Hrama.

Židovi se smatraju potomcima plemena Kanaan (područje u istočnom Sredozemlju, a to područje zauzima veliki dio današnjeg Izraela, Jordana i Sirije). Kanaan je bio zapravo prirodni prolaz za trgovce, no bio je i prolaz za osvajačke pohode. Židovi vjeruju kako su potekli od Abrahama, pa se tako i samog Abrahama smatra prvim Židovom. Njegov život je također opisan u Knjizi Postanka, a Bog je s Abrahamom sklopio Savez ili obećanje koje je dao samo njemu i njegovim potomcima, a ne cijelom čovječanstvu (Bowker, 1997).

Proroci su zagovarali Boga koji je samog sebe otkrio JHVH, dok Židovi npr. ne usude se ni izgovoriti Njegovo ime, jer smatraju da je ono presveto, pa umjesto toga zovu ga, odnosno koriste izraz HaŠem, Ime, iako se ono uobičajeno piše Jahve (ali Jehova nipošto).

Osnovna Božja zapovijed narodu izraelskom glasi: „Sveti budite! Jer sam svet ja, gospodin, Bog vaš!“, a osnovna zapovijed je Šema, što zapravo na hebrejskom znači slušaj.

Međutim, iako Židovi gaje snažan osjećaj nacionalnog jedinstva među njima je ipak došlo do podjela. Pa tako imamo ortodoksni pokret (kojeg čine tradicionalisti) i reformistički pokret (pristalice osuvremenjavanja). Također postoji i podjela na Aškenaze i Sefarde.

Aškenazi su iz srednje Europe. Mnogim su progonima, od kojih je najveći bio Holokaust, raseljeni po cijelom svijetu, a danas ih mnogo ima u SAD-u, dok su Sefardi Židovi Španjolske i sredozemnih zemalja.

Židovi veliku pažnju posvećuju obrazovanju, i smatraju da svetost zahtijeva učenje, tu je duga tradicija pismenosti. Prva dužnost svakog roditelja u židovstvu je da obrazuje svoje potomstvo. Pismenost je bila gotovo opća što se tiče muškaraca, a njihove je školovanje započinjalo još u ranoj dobi, dječaci su učili hebrejski kako bi pomogli da proučavaju Bibliju. Prije su svete knjige i spisi zapravo bili ti koji su se izučavali i proučavali, no danas se većina mladih ne posvećuje toliko vjerskom obrazovanju. Većina židovske omladine očekuje da će se školovati barem do razine fakultetske diplome.

Što se tiče običaja i obred u židovskoj religiji postoji njih nekoliko. Naravno, pomenuti ćemo prvo to da kao i ostale monoteističke religije i židovska religija također pridaje pažnju svakodnevnim molitvama pa se tako od vjernika očekuje da obavljaju molitvu tri puta dnevno: u zoru, u podne i uvečer.

Također, prilikom molitve obavezno je pokrivanje glave običnim šešikom ili kipom, običnom kapicom, a na jutarnjoj molitvi se nosi talit (bijeli šal sa crnim prugama koji je napravljen od bijelog platna, ukrašen resama na sva četiri kuta, a isto tako u sredini se nalazi plava traka koja slična nebu koje simbolizuje čovjekove više aspiracije). Pored toga, imaju i obred cirkumcizije, odnosno obred obrezivanja. Dijete već osmog dana nakon svog rođenja biva obrezano. Obred obrezivanja ovdje označava i pripadanje narodu, ali i pripadanje religiji. Dakle, ovaj obred za njih predstavlja društvenu integraciju, i oznaku pripadnosti jednoj zajednici. Postoje i obredi kada su u pitanju punoljetstva dječaka i djevojčica i židovskoj religiji. Bar – micva označava punoljetstvo dječaka u njegovoj trinaestoj godini života. Prva subota nakon dječakovog trinaestog rođendana, dozvoljeno mu je da po prvi put u sinagogi čita svitak iz Thore. Nakon, toga taj dječak se smatra odraslim članom koji može prisustvovati u obredu za koji je potreban skup od najmanje deset odraslih muškaraca (minyán). Djevojčice već sa dvanaest godina postaju punoljetne i to se naziva bat – micva. Kao što bilo gdje nalazimo korotu, odnosno žalost za mrtvima tako isto nalazimo i kod Židova. Danas je uobičajeno da se u znak korote nosi crnina, to može biti crna traka na rukavu ili reveru, crna kravata, crno dugme i sl.). Tada se umrlom održi kadiš, ali to nije molitva za umrlom već molitva u spomen na umrlom.

Jedna od tradicija kod Židova jeste da na ulaznim vratima od kuće ima mezuzah, a to je svitak od pergamenta na kome se nalazi dio teksta iz Ponovljenog zakona. Smatra se također da svako ko uđe ili ko izlazi iz kuće treba da poljubi taj svitak kao relikviju.

Što se tiče blagdana u židovskoj religiji oni se mogu podijeliti u tri skupine:

1. duhovni blagdani
2. oni koji se odnose na događaje iz nacionalne historije
3. blagdani vezani za godišnja doba i poljodještvo

Hanuka je blagdan koji predstavlja uspomenu na pobjedu Makabejaca izvojevanu u borbi za političku samostalnost Judeja, i ovo je blagdan koji se slavi osam dana, a svake noći se pali po jedna svijeća na menori (osmokrakom svijećnjaku). Zove se također i blagdan svijeća ili svjetlosti. Hamioša asar je blagdan voća, a obilježava se tako što se taj dan u svakoj židovskoj kući na stolu moraju naći sve vrste voća, a djeci se dijele posebne košare sa voćem koje im traju duži period. Pasha ili Pesah je blagdan kojim se obilježava prelazak Židova iz Egipta u Kaanan pod vodstvom Mojsija.

Tim povodom se jedu tradicionalna jela i zabranjeno je osam dana jesti bilo koju hranu koja u sebi sadrži kvasac, dakle, jede se beskvasni hljeb koji se pravi u obliku pločica (macot). Večer prije Pesaha kuća se temeljito pređe, za slučaj da je negdje u kući ostalo kvasca. Tada se pjevaju pjesme i propovijeda o izbavljenju iz Egipta. Ovaj blagdan traje osam dana u dijaspori, dok u Izraelu on traje sedam dana među reformističkim krilom. Sedam sedmica poslije Pashe slavi se Shavout, odnosno to je dan kada su Židovi dobili svoje zakone od Jahve, a ujedno to je i blagdan žetve i prvih plodova. Također, ima i naziv pedesetnica, jer pada pedeset dana nakon Pashe. Sinagoge se tada ukrašavaju zelenilom, proslavlja se dolazak Roš Hašana) je židovska Nova godina, to je dakle početak vjerskog kalendara u ranoj jeseni i tada bi čovjek trebao da sredi svoj život. Slavi se puhanjem u ovnujski rog i narednih deset dana samoispitivanju savjest i pokajanje. Jom Kippur je dan pokore, praštanja i pomirenja i to je najveći vjerski blagdan među Židovima. Slavi se u postu i molitvi za duše umrlih. Cijeli dan se provodi u hramu uz čitanje brojnih molitvi. Uoči ovog blagdana obavi se ritualno kupanje i traži se oprost od onih kojima je nanesena neka nepravda. Započinje molitvom Kol Nidre, koja se ponavlja tri puta kako je ne bi propustili i oni koji zakasne, a mora početi prije i nastaviti se poslije zalaska sunca. U spomen spasenja Židova iz Perzije, obilježava se blagdan koji se zove Purim. Tada je kraljica Estera koja je bila žena perzijskog kralja, izbavila Židove od uništenja i pokolja. Ovaj blagdan nazivaju i židovskim karnevalom jer je tada najveselija zabava.

Pored toga, bitno je spomenuti Sabat. Sabat se slavi subotom, odnosno počinje u petak nakon zalaska sunca i traje sve do subote uvečer, do pojave zvijezda.

To je dan odmora i pobožnosti, i taj dan je Židovima zabranjeno da rade, a Talmud nabroja trideset i devet radnji koje je tim danom zabranjeno raditi, a samo neke od njih su: upotreba novca, vožnja automobila, upotreba telefona, itd. Taj dan se jede i poseban hljeb – hala. Povreda Sabatskih pravila se zapravo smatra smrtnim grijehom. I kao takva, subota kod Židova predstavlja i dan obiteljskog slavlja.

Glavna poruka židovskog proroštva je moral, a ono kako bi se najbolje mogla opisati židovska etika je „Ne čini ono što ne želiš da drugi tebi učini.“

11.2. Kršćanstvo

„Ljubi bližnjega svoga kao samoga sebe.“

„Kršćanstvo je počelo životom, poslanjem, smrću, uskrsnućem i uzašašćem Isusa, čovjeka Židova, za kojeg kršćani vjeruju da je Sin Božji; ali mu korijeni sežu mnogo dublje u židovsku tradiciju (o kojoj smo prethodno govorili)“ (Bowker, 1997: 136). Kao i židovska religija, i kršćanstvo spada u monoteističku religiju.

Kršćanstvo se također smatra Novim zavjetom u odnosu na Stari zavjet, a osnova kršćanskog života su molitva i štovanje Boga. U početku kršćanstvo je bilo ništa drugo do obični pokret, koji je bio pun samopouzdanja zbog toga što je iskusio Duha Svetoga i pun povjerenja u Kristovo uskrsnuće. No, od vremena cara Konstantina do vremena cara Teodozija i kršćanstvo postaje religija.

Kao i u svim religijama, i u kršćanstvu postoje podjele s obzirom na to da se kršćani nikada nisu složili oko vjere i prakse. Pa tako postoje Apostolsko i Nicejsko vjerovanje. No, došlo je i do velikih podjela, podjele između zapadnog i istočnog, tj. pravoslavnog kršćanstva. Razni pokušaji da se ujedine nisu uspjeli, jer pravoslavni kršćani ne podržavaju, odnosno ne priznaju rimskog biskupa (Papu) odnosno, ne priznaju mu pravo da bude univerzalni autoritet, što je čvrsto ustanovljeno na Vatikanskom koncilu, a upravo je tu rečeno kako je Papa nepogrešiv u određivanju pojedinosti vjere i ćudoređa. Razni pozivi za ekumenizam, ali i ponovno ujedinjenje su ojačali prijateljske veze među njima, no nisu uspjeli postići ujedinjenje. Upravo zbog tih raskola koja su se dogodila danas se više ni kalendar blagdana ne poklapa, pa tako dolazi i do uvođenja drugačijih stvari, razlike u načinu života ali i razlike u samom odijevanju religijskih vođa.

No, nije kršćanstvo zadesio samo ovaj raskol, tokom XVI stoljeća došlo je i do raskola u samom zapadnom kršćanstvu kada se protestantizam odvaja od katoličanstva, o čemu će više riječi biti nešto malo kasnije kada se bude obrađivala i sama tema protestantizma.

Inkarnacija (lat. Riječ in carne, a znači „u mesu“, „tijelo“) je utjelovljenje, odnosno to je kršćansko vjerovanje kako je Bog na zemlju sišao u obliku čovjeka. A taj čovjek je Isus, lutajući učitelj koji je živio u Palestini početkom 1. stoljeća.

„Kršćani vjeruju kako vječna i nepromjenljiva narav Boga vezana u ljudskosti Isusa, ali da njezina prisutnost nije nadišla niti uništila njegovu ljudsku narav – on je bio i istinski Bog i istinski čovjek.“ (Bowker, 1997: 138) Isus je govorio kako je on zapravo samo običan čovjek, ali da se kroz njega vrši riječ kao i volja Oca, a o sebi je najviše govorio kao o Sinu čovječjem.

Što se tiče institucije Crkve u kršćanstvu, nju čine ljudi koji su odgovorili na Kristov poziv da nastave njegovo djelo na zemlji, a o njima se može govoriti kao o „Tijelu Kristovom“, jer oni vjeruju da su zapravo oni njegova živa prisutnost u svijetu. Svakako da zbog toga slijede njegov primjer pri tome poučavajući, propovijedajući ali i služeći drugima, posebno onima kojima je potrebno, ali samo i uvijek kao Kristove ruke, noge i tijelo na zemlji (Bowker, 1997).

Ono što je tako važno ovdje spomenuti jesu sakramenti u koje kršćani vjeruju. Uvijek su to dva sakramenta, a to su krštenje i euharistija. Krštenje se smatra znakom primanja u Crkvu, primanje milosti i snage kako bi mogli da obavljaju Kristova djela.

I samog Krista je krstio njegov bratić Ivan Krstitelj, a Isus je potom naložio kako se svi svojim učenicima da krste sve narode. Međutim, neke se kršćane krsti još kao male, kada su dojenčad, a za njih zavjet plažu kumovi, koji se onda smatraju krsnim kumovima tog djeteta. Euharistija je poznata kao misa ili Posljednja večera, i tada se dešava to da se prima kruh i vino Posljednje večere, odnosno održavanje Isusova obećanja da će on uvijek biti tu sa njima.

Kršćanstvo se kao i većina religija u određenom periodu razdijelilo, pa tako se sada kršćanstvo dijeli na:

1. rimokatoličanstvo
2. pravoslavlje
3. protestantizam.

1. Rimokatoličanstvo

Rimokatoličanstvo predstavlja jednu od najrasprostranjenijih konfesija u svijetu, ona je jedan od najorganiziranijih i najrazvijenijih oblika organiziranja religije. Za razliku od protestantizma rimokatoličanstvo za izvor svog učenja uzima Bibliju, ali i crkvenu tradiciju i crkveno učiteljstvo. Isto tako u protestantizmu Bibliju može tumačiti svaki vjernik, dok u rimokatoličanstvu to može samo svećenik. Rimokatoličko svećenstvo također ima i zavjet celibata, tj. suzdržljivosti od ženidbe. I rimokatoličanstvo i pravoslavlje priznaju Trojstvo, međutim sa nekim određenim razlikama u priznavanju. Rimokatolici tako smatraju da Duh Sveti proizilazi iz Boga-Oca i Boga-Sina, dok pravoslavci smatraju da Duh Sveti proizilazi samo iz Boga-Oca. Rimokatolici prihvataju i ideju o čistilištu, odnosno o mjestu boravka duša koje se prije smrti nisu oslobodile grijeha. Također, u rimokatoličanstvu je razvijen i kult Madone (Djevice Marije), Majke Božje što je uvjetovalo i nastanku posebne vrste učenja tj., mariologije. Koncil u Efesu (431.) legalizirao je naziv „Majka Božja“ i priznao je Bogorodicom. Na dan 15. Augusta slavi se Velika Gospa (Gospojina) kao spomen Marijina uznesenja na nebo. Također, psvećena joj je i prastara kršćanska molitva Ave Maria (Zdravo Marijo).

„Zdravo Marijo, milosti puna, Gospodin s tobom, Blagoslovljena ti među ženama i blagoslovljen plod utrobe Tvoje, Isus. Sveta Marijo, Majko Božja, moli za nas grješnike sada i na času smrti naše“.

Kod rimokatolika i pravoslavaca razlike se ne vidi u njegovoj simbolici, ali se razlike vide u tehnici te načinu obavljanja nekih obreda, pa tako npr. obred potvrde u pravoslavlju može obaviti i svećenik dok u rimokatoličanstvu to može da obavi samo biskup. Mjesto u crkvi gdje svećenik obavlja obred mise naziva se oltar ili žrtvenik i obično ima oblik stola. U rimokatoličanstvu nema ikonostasa kao u pravoslavlju. Crkva u kojoj biskup obavlja obred i koja se nalazi u gradu gdje je ujedno i njegovo sjedište naziva se katedrala, a stolica u crkvi na kojoj biskup sjedi naziva se katedra. Organizacijska Rimokatoličke crkve je strogo centralizirana, središte je u Vatikanu (grad-država na teritoriji Rima). Na čelu Crkve se nalazi papa, a to je naziv rimskog biskupa, po rimokatoličkom učenju nasljednika sv. Petra. Papa ima duhovnu vlast nad svim biskupima, svećenicima kao i vjernicima. Izbor za papu se obavlja u Sikstinskoj kapeli (papinskoj kući).

Kardinali, kao i oni koji ih poslužuju zatvaraju se od ostatka svijeta sve dok ne izaberu novog papu, što može potrajati danima, sve dok jedan od kardinala ne dobije dvotrećinsku većinu plus jedan glas. Kada se izabere novi papa pušta se bijeli dim, dok crni dim označava kako prilikom glasanja većinski broj glasova nije dobio niti jedan od kardinala.

Papa je na biskupe (kardinale) prenio određene ovlasti nakon Drugog vatikanskog koncila, pa tako sada biskupi upravljaju pojedinim dijelovima Crkve kao papini pomoćnici. Niži rang od biskupa su svećenici, a svećenici koji pomažu u upravljanju župom nazivaju se kapelanima.

Članovi reda se nazivaju redovnici, oni se pridržavaju siromaštva, poslušnosti i čednosti, i postoji više muških i ženskih redova, kao što su npr. Isusovci (jezuiti), franjevci, dominikanci, benediktinci, trapisti, ivanovci, templari itd. Pripadnice ženskog reda se nazivaju časnim sestrama.

No, pored rimokatolika postoje i grkokatolici, koje još nazivamo i unijatima, s obzirom na to da su se u bitni pitanjima vjerovanja pripojili Rimokatoličkoj crkvi. Oni su zadržali istočni, pravoslavni obred, pravoslavno naučavanje o Kristu, način imenovanja biskupa, ali pored svega toga oni ipak papu priznaju za vrhovnog poglavara. U narodu se još zovu i „rimokatolici pravoslavne vjeroispovijedi“.

2. Pravoslavlje

Pravoslavlje je jedan od tri osnovna smjera u kršćanstvu, a posebno se razvilo nakon podjele na zapadnu i istočnu ortodoksnu, pravoslavnu ili pravovjernu Crkvu. Ortodoksija, pravovjernost je prihvatanje nekog vjerskog učenja koje se smatra jedinim ispravnim. To u pravoslavlju znači da se prihvataju dogme sedam prvih ekumenskih koncila, te stoga to i nazivaju ortodoksijom. Istočne crkve su se tako povijesno razvijale da je to dovelo i do sjedinjenja sa pojedinim narodom. Dakle, religija i religijska zajednica sada postaju više nacionalni simboli, kao što je to kod Grka, Rusa, Jermena, Srba, Bugara, Makedonaca.

U pravoslavlju je dosta nazočan tradicionalizam i očuvanje naslijeđa. Također, veoma je razvijen i ritualizam, pa zato i spada u model ritualističke zajednice, a mnogi vjernici zapravo najviše i drže do rituala. Srpska pravoslavna crkva je bila tijesno povezana sa državnom vlašću, te se stoga kao i ostale Pravoslavne crkve formirala u nacionalnim granicama.

Što se tiče pravoslavnog naučavanja, pravoslavni teolozi smatraju da su Petar i Pavao osnivači Crkve, a ne samo Petar. Također, neke pravoslavne crkve uopće ne priznaju određene knjige Starog zavjeta.

Bog u pravoslavlju istupa u tri osobe, kako smo već maločas napisali: Bog-Otac (stvoritelj vidljivog i nevidljivog svijeta), Bog-Sin (Isus) i Bog-Duh Sveti koji po pravoslavlju proizilazi samo iz Boga-Oca. U odnosu na rimokatoličanstvo razlikuju se i po pitanju začeca Djevice Marije kao i njezinog tjelesnog uznesenja koje pravoslavci nikako ne prihvataju, iako je osoba Bogorodice itekako nazočna u pravoslavnom učenju. U pravoslavnim hramova oltar je okrenut ka istoku, a ulaz ka zapadu i u hramovima može biti obavljena samo jedna liturgija (misa) istog dana.

Za razliku od katoličkog, pravoslavni svećenik nikada ne služi liturgiju bez prisutnosti vjernika, s obzirom na to da je za pravoslavnu liturgiju jako bitna zajednica. Svako bogoslužje, naravno, počinje sa molitvom svetoj Trojici, a zbornik molitava i psalama za liturgiju naziva se časoslov.

I kod pravoslavaca je jako razvijen običaj posta, a Crkva kao takva je ustanovila četiri posta: pred Božić, pred Vaskrs, Petrovdan kao i Gospojinu (te srijedom i petkom). Pored toga, postoji još i zavjetni post. Post u pravoslavlju obično podrazumijeva da se tada ne jede mrsna hrana (meso, mlijeko, jaja i sl.). postoji još i strogi post, koji je se obavlja pred pričest i on podrazumijeva da se jede hrana bez biljnih ulja, a zbog toga ovaj post u narodu nosi naziv „post na vodi“.

Kao najveći blagdan, nakon sedam nedjelja posta dočekuje se Vaskrs, a Vaskrs se svetkuje nakon židovske Pashe. Kao blagdan pravoslavci slave i da sv. Save ili Savin dan, koji se obilježava 27. januara. Dakle, kod pravoslavaca je jako razvijen običaj slave, što zapravo predstavlja blagdan koji je posvećen zaštitniku obitelji.

Što se tiče Božića, u pravoslavlju Božić počinje 7. januara i traje do 9. januara. Pravoslavci obilježavaju i Vidovdan, blagdan koji se obilježava u čast kršćanskog sveca Vida, zaštitnika vida, a Srbi i danas ovaj blagdan obilježavaju kao najveći nacionalni blagdan.

U pravoslavlju crkve su potpuno neovisne, autokefalne. No, autokefalnost ne znači da svaka pojedinačna crkva može mijenjati dogme, moralno naučavanje, kanone i slično.

Upravo ova borba za priznavanje autokefalnosti bila je povezana sa borbom za nacionalnu neovisnost i državnost. Autokefalnost znači da je crkva ima suverenitet čiji je nositelj episkopat i da je ona neovisna od bilo koje druge crkvene organizacije.

Pravoslavlje nema niti zajedničkog vrhovnog poglavara niti zajedničko središte. Na čelu crkve se nalazi patrijarh. Bira ga Arhijerejski sabor, a izbor je doživotan, tom izboru predsjedava episkop koji ima najdulji staž u tom činu, a obavlja se tajnim glasanjem i apsolutnom većinom.

3. Protestantizam

Pojava protestantskih zajednica vezuje se za XVI stoljeće i razdoblje reformacije. Reformacija je bila ništa drugo do toga da je to zapravo predstavljalo rezultat ideologije građanstva kao i građanske klase koja je smatrala da se kršćanstvo i njegovo učenje mogu reformirati. Bila je izraz otpora feudalnom društvenom sistemu i njegovoj ideologiji. Protestantizam predstavlja sve religijske zajednice koje su nastale na Zapadu rascjepom od Rimokatoličke crkve ali i rascjepom u sklopu njih samih. Prvobitni protestantizam se zapravo vezuje za vjerovanje Martina Luthera, vitenberskog redovnika. Luther je odbacio rimokatoličko učenje po kojemu je „spasenje duše“ moguće postići samo kroz Crkvu, i isticao je da je to moguće uraditi i osobnom vjerom, molitvom Bogu i poštivanjem Deset Božjih zapovijedi. Luther je čak i opovrgnuo autoritet pape, te autoritet njegovih enciklika kao i crkvene tradicije.

Uz Lutherov nauka, tj. luteranstvo u nekim zemljama Europe nastaju reformski pokreti, pa tako i u Švicarskoj najprije Zwinglijevo a potom Calvinovo (kalvinizam) a sva ta učenja dovode do posebnog oblika protestantskog kršćanstva tj., reformiranih crkava. Tu postoje dva osnovna oblika crkvene organizacije i to: prezbitarijanski i kongregacionalistička. Katolicizam i pravoslavlje prihvataju dva izvora objave, Sveto pismo i Predaju, protestantizam priznaje samo Sveto pismo. Po protestantima Sveto pismo je jedini autoritet, a pod njim podrazumijevaju sva pisma Starog i Novog zavjeta osim apokrifa. Ono što predstavlja glavnu oznaku protestantskog učenja jeste da se usredotočuje na čovjekovo spasenje i opravdanje milošću i vjerom. Ono što kao izvor svog učenja uzima protestantizam jeste Biblija, a sve ostale religijske autoritete negiraju. Posebnu pažnju stavljaju na Novi zavjet i na pojedina evanđelja, pa se s toga protestantizam još naziva i „evanđeoskim kršćanstvom“.

Osnova vjerovanja protestantizma jeste to da je spas moguć samo osobnom vjerom, a kod nekih protestantskih zajednica Božjom voljom. Protestanti smatraju kako vjernici mogu stupiti u vezu s Bogom bez bilo kakvih posrednika, i zbog toga i nije potrebno svećenstvo kao posrednik između Boga i naroda. Vjeru smatraju osobnim uvjerenjem svakog od pripadnika.

Od svih sakramenata, protestanti uglavnom priznaju samo dva i to krštenje i pričest. Oni su značajno uprostiti kult, odbacili su svece, svete slike, kult Madone pa čak ne prakticiraju ni redovništvo.

No, sada kada smo ukratko pojasnili svaki od smjerova kršćanstva prijeći ćemo na kršćanske običaje i obrede. Kršćani veliku pažnju pridaju bogomoljama (hramovima).

U kršćanstvu se obredi obavljaju prema tačno određenim propisima i utvrđenim pravilima, a time obuhvataju i molitve, pjevanje, ritualno klanjanje, itd. Obrede u kršćanstvu obično vode svećenici, ali prilikom obreda najčešće učestvuju i ostali vjernici. U kršćanskoj religiji, važno mjesto zauzimaju i sakramenti (tajne).

To su obredi za koje se zapravo vjeruje da predstavljaju put ka spasenju, a ukupno ih ima sedam (a neki se mogu primiti samo jednom u životu), a to su:

1. *Krštenje* – postaje se član Crkve, a samo krštenje simbolizira očišćenje i obnovu.
2. *Potvrda* – krizma, miropomazanje; kod katolika se obavlja na prijelazu iz djetinjstva u mladalačko doba, dok se kod pravoslavaca obavlja odmah nakon krštenja
3. *Pričest ili euharistija* – obred kojim se simbolizira sjedinjenje s Bogom; ovaj obred je ustanovio Isus Krist (po kršćanskom vjerovanju) kada je zadnje večeri na križu blagoslovio kruh i vino i podijelio ih svojim učenicima.
4. *Isповijed ili pokora* – priznavanje grijeha pred svećenikom
5. *Bolesničko pomazanje ili jeleosvećenje* – ima funkciju oprosta od grijeha, i obično se daje onima u smrtnoj opasnosti
6. *Sveti red (svećenstvo)* – sakrament po kome se hirotonijom, ili rukopoloženjem prenosi na nove članove karizma koja ih osposobljava za svećeničku djelatnost.
7. *Brak* – brak koji je sklopljen uz crkveni obred proglašen je sakramentom, a protestantizam je odbacio i ovo kao jedan od sakramenata.

Božić je glavni kršćanski blagdan i posvećen je Kristovom rođenju. Dan prije Božića naziva se Badnji dan – svetkovina Adama i Eve. A kod katolika se između Badnjeg dana i Božića u crkvama održava misa zvana „ponoćka“ i tada se pjevaju božićne pjesme.

Kršćani također obilježavaju i Uskrs (Vaskrs) dan kada je Isus uskrsnuo na nebo, to je blagdan proljeća, vječnog života. Obilježava se između 22. Marta i 25. aprila, a proljeće počinje 21. Marta, a rimokatolici prvu nedjelju iza punog mjeseca, odnosno uštapa obilježavaju Uskrs.

Također, za Uskrs se veže i tradicija bojenja jaja, a to je nešto što je u kršćanstvo došlo još iz starijih religija koje su smatrale da je svijet nastao iz jajeta, pa su tako i Slaveni npr. u proljeće bojili jaja kao simbol plodnosti i života. Rimokatolici jaja boje na Veliku subotu, a pravoslavci na Veliki petak i taj dan se nikakvi drugi poslovi ne obavljaju.

11.3. Islam

Istinski musliman je samo
onaj koji ne uznemirava druge ljude
jezikom svojim i postupkom svojim. (Hadis)

Islam, po vremenu nastanka, možemo smjestiti u treću svjetsku religiju. Islam je posljednja religija i ona je kao takva strogo monoteistička religija. Kao i prethodne dvije religije, židovstvo i kršćanstvo, i islam je nastao na području Srednje istoka, tačnije na tlu Arabije. Islam je također i univerzalna religija, i tu ne postoji prisila da bi se prešlo na islam, dakle prelazi se samo vlastitom voljom. Ono što bi se također trebalo spomenuti, kada govorimo o islamu jeste to da islam nikada nije pravio diskriminacijsku razliku među ljudima na osnovu toga kojoj kasti, klasi ili rasi pripadaju. Po tome bi se moglo zaključiti kako se zapravo u samoj srži islama kao religije nalazi jednakost svih ljudi pred Bogom. Islam je religija koja propovijeda odanost Bogu, a započinje sa Muhamedom (Muhammedom). Riječ islam se najčešće prevodi kao „pokoravanje“. No, zanimljivo je to što su arapska slova slm u riječi islam povezana sa hebrejskom riječi šalom što znači pozdrav, mir. Pa prema tome, riječ islam možemo prevesti kao „ulazak u stanje mira i sigurnosti s Bogom, kroz odanost i pokoravanje Njemu“ (Bowker, 1997).

Seoba, odnosno Hidžra početak je islama. Muhamedu je tada bilo objavljeno da svoj narod u meki upozori, no iako ga je većina odbacila ipak ga je nekolicina ljudi pratila. Upravo su ti pojedinci stvorili prvu malu muslimansku zajednicu, koja se, zbog neprestanih Muhamedovih progona 622 godine. poslije Krista morala premjestiti u grad Medinu, koji se do tada zvao Yatrib. Ta selidba iz Meke u Medinu je Hidžra i početak islama.

Kur'an je islamska sveta knjiga (podijeljena je u poglavlja/sure i stihove/ajete u doslovnom značenju znakove).

Kur'an je otkriveni Božji govori ili Riječ, i predstavlja temelj islama. Kur'an zapravo i u samom značenju označava čitanje, recitiranje, a njegove se riječi obično čitaju naglas. Smatra se da su istu poruku prenosili i raniji proroci koji su tu bili (Mojsije i Isus) međutim te poruke su ljudi iskrivili i zato se smatra da samo arapski Kur'an prenosi bez pogrešaka Riječ Božju. Muhameda se smatra posljednjim poslanikom, i poslanikom preko kojega je Bog poslao poruku, i za njega se smatra da je ljudski glasnik Božje volje. Bog je Muhamedu davao najvažnije razumijevanje činjenice da ako Bog uistinu jeste Bog, onda ne mogu postojati druga tumačenja pitanja „ko je bog“, a svakako da ne može postojati niti jedan drugi Bog a pogotovo ne bogovi. Dakle, postojati može samo Bog, pa se zato on i naziva Allah odnosno „onaj koji jeste Bog“ (Bowker 1997). I dakako, ne mogu postojati nikakve suparničke vjere.

U islamu svako djelovanje kao i vid življenja trebao bi da svjedoči da „nema Boga osim Boga (Allaha), a Muhamed je Njegov poslanik“, a ovo zapravo predstavlja jedan od prvih pet stupova islama (Šahada, odnosno potvrda).

Drugi stup islama je Salat. Salat predstavlja skupinu molitvi koje muslimani moraju moliti, a prilikom toga biti okrenuti licem u pravcu Ka'be (svetište u središtu džamije u Meki), a ove molitve se obavljaju pet puta dnevno.

Treći stup islama je Saum, odnosno dnevni post. Post u islamu se provodi tokom mjeseca ramadana, a prilikom posta muslimani ne jedu, ne piju, i također postom bi trebalo da se odbace loše misli, psovke ali i da se suzdržavaju od spolnih dodira.

Četvrti stup islama je Zakat (zekat), odnosno davanje milostinje. Milostinja se daje poklanjanjem dobara, a obično u vrijednosti od jedne četrdesetine godišnje zarade siromasima.

I na kraju, kao peti stup islama stoji hodočašće u Meku, koje se naziva Hadž i održava se tokom dvanaestog mjeseca muslimanske godine. također je propisano, da bi ga svi zdravi muslimani trebali obaviti barem jednom u životu.

U islamu se naglasak dosta stavlja na obredni način života, na obavljanje pet dnevnih molitvi kao i obvezu posta i hodočašća. Islamska godina je lunarna pa stoga u islamu, blagdani se „kreću“ kroz godišnja doba. Kao prvi obred, jeste obavljanje obreda obrezivanja nad djecom. Ovaj obred smatraju simbolom pripadanja islamu. Međutim, u prošlosti to nije bio samo religijski simbol, nego i simbol zajednice, društvene integracije i sl. Obrezivanje uške djece u islamu se naziva sunet. Uglavnom se danas prakticira obrezivanje muške djece, no u nekih zemljama Afrike, Azije, Australije i Južne Amerike se prastari običaj obrezivanja djevojčica zadržao i do danas.

Glavno bogoslužje u džamiji se obavlja petkom i tada se uči Kur'an ali se drži i propovijed odnosno hutba. Ta svečana skupna podnevna molitva koja se obavlja petkom naziva se džuma.

Nama je prije svega obaveza svakog pravovjernog pripadnika/ce islama i ona se mora obavljati pet puta dnevno, a vrijeme molitve zavisi od položaja Sunca na nebu. Vrijeme molitve označava se ezanom. Tijekom molitve muškarci moraju biti pokriveni od pupka do koljena, dok žene moraju prekriti cijelo tijelo osim lica i ruku.

Najveći blagdan u islamu jeste Bajram, a u toku jedne kalendarske godine slave se dva bajrama:

1. Ramazanski bajram – on počinje prvog dana mjeseca ševala, nakon ramazanskog posta i traje tri dana;
2. Kurban-bajram ili hadžijski ili veliki Bajram – počinje deseti dan mjeseca zul-hidže, odnosno sedamdeset dana nakon Ramazanskog-bajrama i traje četiri dana. Kurbanom bajramom ga zovu zato što se tada kolje kurban, a hadžijskim zato što se tih dana obavlja glavno hodočašće u Mekki.

Kao kurban se kolje goveče ili bravče (ovna, ovca, koza ili jarac) no ono mora biti staro godinu dana a ne smije biti mlađe od pola godine, osim jareta koje mora biti staro godinu dana. Goveče treba da bude staro najmanje dvije godine, te ne smije biti istrošeno oranjem zemlje i treba biti bez mana i biljega po sebi.

Pogrebni obred u islamu se naziva dženaza. Tijelo mrtvaca se tom prilikom kupa, mota u bijele plahte, te se ne zatvara u kovčeg već se stavlja na tabut. Taj obred kupanja mrtvaca naziva se gasul i obavlja se u posebnim prostorijama, odnosno posebnoj zgradi namijenjenom samo za to koja se naziva gasulhana. Nosiljku s umrlim na sahrani mogu nositi samo muškarci. Također, skupna molitva za sjećanje na umrle naziva se tevhid i obavlja se na dan dženaze, obavlja se i za sedminu, četrdesetinu, pola godine i godinu dana nakon smrti. Vrijeme žalosti za umrlim može trajati stotinu dana.

11.4. Statistički podaci stanovništva Bosne i Hercegovine po vjeroispovijesti po popisu stanovništva BiH iz 2013. godine

Poslije poprilično osnovnih stvari koje smo rekli o svakoj od tri dominantne religije u Bosni i Hercegovini, u ovom dijelu ćemo se više pozabaviti brojkama i statističkim podacima o vjeroispovijesti i kako su se ljudi izjašnjavali po zadnjem popisu koji se dogodio 2013. godine.

Pa tako Bosna i Hercegovina kao država, sa svojim entitetima i distriktom broji ukupno 3.531.159 stanovnika.

Vjeroispovijest na teritoriji Bosne i Hercegovine bi ovako izgledala:

1. Islamska – 1.790.454 (51%)
2. Pravoslavna – 1.085.760 (31%)
3. Katolička – 536.333 (15%)
4. Muslimanska – 22.068 (1%)
5. Rimokatolička – 6.799 (0,19%)
6. Srpska – 3.898 (0,11%)
7. Jehovini svjedoci – 1.171 (0,03%)
8. Grkokatolička – 982 (0,03%)
9. Protestant – 655 (0,02%)
10. Romska – 612 (0,02%)
11. Hrišćanska – 567 (0,02%)
12. Bošnjačka – 411 (0,02%)
13. Hrvat – 275 (0,007%)
14. Adventistička – 193 (0,005%)
15. Bosanac – 154 (0,004%)
16. Agnostik – 10.816 (0.30%)
17. Ateist – 27.853 (1%)
18. Ostali – 2.870 (0,08%)
19. Ne izjašnjava se – 32.700 (1%)
20. Nepoznato – 6.588 (0,18%)

No kada to podijelimo po entitetima i distriktu onda brojčano stanje izgleda ovako:

- U Federaciji BiH ukupno ima 2.219.220 (63%) stanovnika, od toga, pripadnika **islamske vjeroispovijesti ima: 1.581.868 (71%), pravoslavne: 57.120 (31%), katoličke: 490.450 (22%), muslimanska vjeroispovijest: 20.212 (1%), rimokatolička: 5.515 (0.25%), srpska: 465 (0,02%), Jehovini svjedoci: 844 (0.04), grkokatolička: 26 (0.001%), protestant: 550 (0,02%), romska: 392 (0,01%), hrišćanska: 241 (0,01%), bošnjačka: 302 (0,01%), Hrvat: 231 (0,01%), adventistička: 35 (0,001%), Bosanac: 142 (0,006%), agnostik: 9.425 (0,42%), ateist: 21.508 (0,97%), ostali: 1.930 (0,08%).** Od toga, naravno, bilo je i onih koji se nisu htjeli izjasniti a to je 23.672 (1%) ljudi i nepoznato: 4.292 (0,19%).
- U Republici Srpskoj ukupno ima 1.228.423 (35%) stanovnika, od toga, pripadnika **islamske vjeroispovijesti ima: 172.742 (14%), pravoslavne: 999.802 (81%), katoličke: 28.883 (2%), muslimanska vjeroispovijest: 1.667 (0,13%), rimokatolička: 1.066 (0,08%), srpska: 3.279 (0,26%), Jehovini svjedoci: 317 (0,02%), grkokatolička: 955 (0,08%), protestant: 91 (0,007%), romska: 207 (0,02%), hrišćanska: 312 (0,02%), bošnjačka: 103 (0,008%), Hrvat: 37 (0,003%), adventistička: 158 (0,01%), Bosanac: 10 (0,0008%), agnostik: 1.288 (0,10%), ateist: 6.014 (0,5%), ostali: 901 (0,07%).** Od toga, naravno, bilo je i onih koji se nisu htjeli izjasniti a to je 8.392 (0,68%) stanovnika i nepoznato: 2.199 (0,2%).
- U Brčko distriktu ukupno ima 83.516 (2%) stanovnika, od toga, pripadnika **islamske vjeroispovijesti ima: 35.844 (43%), pravoslavne: 28.838 (35%), katoličke: 17.000 (20%), muslimanska vjeroispovijest: 189 (0,2%), rimokatolička: 218 (0,26%), srpska: 154 (0,18%), Jehovini svjedoci: 10 (0,01%), grkokatolička: 1 (0,001%), protestant: 14 (0,02%), romska: 13 (0,01%), hrišćanska: 14 (0,02%), bošnjačka: 6 (0,007%), Hrvat: 7 (0,008%), adventistička: - , Bosanac: 2 (0,002%), agnostik: 103 (0,12%), ateist:331 (0,39%), ostali: 39 (0,04%).** Od toga, naravno, bilo je i onih koji se nisu htjeli izjasniti a to je 636 (0,76%) stanovnika i nepoznato: 97 (0,1%).

Međutim, ono što je ovdje jako zanimljivo jeste način izjašnjavanja pojedinih ispitanika. Veoma je zanimljivo to da ljudi, i u ovo novije vrijeme uopće ne prave ili ne znaju razliku između nacionalne i religijske identifikacije. Pa su tom prilikom ispitanici i u svoje odgovore za vjeroispovijest stavljali: Bosanac, Hrvat, bošnjačka vjeroispovijest.

No, zanimljiva je i činjenica da se u sklopu jedne vjerske grupe ljudi različito izjašnjavaju, pa tako imamo što se tiče islamske vjeroispovijesti ljudi koji su se izjašnjavali i kao muslimanska vjeroispovijest, bošnjačka vjeroispovijest, Bosanac.

Dakako, i kod Hrvata ali i kod Srba ne manjka tog različitog izjašnjava po pitanju vjerispovijesti, odnosno ne manjka „neznanja“.

Kako to da se i nakon ovoliko godina, pojedini pojmovi još uvijek miješaju, i pojedinci još uvijek ne znaju šta znači jedno a šta drugo, i još uvijek ne prave razliku između toga.

No, ne treba ni toliko da nas ovo previše iznenađuje, s obzirom da su se na prostoru Bosne i Hercegovine, pojmovi poput nacionalog i religijskog identiteta oduvijek nekako miješali i prožimali. Nikada nacionalno nismo bili suprotno od onoga u što vjerujemo, što u mnogim zapadnim državama nije slučaj. U Americi su prvenstveno svi amerikanci, dakle, njihova nacionalna identifikacija je amerikanac, a potom on može reći iz koje zemlje potiče ili dolazi što bi zapravo bio njegov etnos, odnosno etnicitet. No, ni tada, vjeroispovijest kod pojedinih nije ono što su oni nacionalno i etnički.

A, s druge strane, ko može tačno reći šta se ovdje godađa i zašto se miješaju ti pojmovi? Da li je to zbog manjka znanja, ili je pak prije riječ o našoj svijesti o našem mentalitetu i o tome da se svakome nešto pripaja i da svako ima svoje, iako smo na jednom zajedničkom teritoriju.

12. RELIGIOZNOST U BOSNI I HERCEGOVINI

Religioznost predstavlja subjektivan osjećaj nekog pojedinca koji gaji prema religijskim modelima. Religioznost može također predstavljati i osobinu onog ko je religiozan. Religioznost se također može objasniti i kao čovjekov osjećaj za sveto i božansko. Dakle, kao što vidimo religioznost je moguće definisati i opisati na različite načine, međutim kako je god definisali, može se reći kako religioznost predstavlja neku vrstu traganja za Bogom a na kraju i neku vrstu komunikacije sa tim nađenim Bogom. Po Cvitkoviću religija je osobno osjećanje i življenje religije, i po njemu religioznost može biti „aktivna“, „pasivna“, „subjektivna“ i „objektivna“.

Dok, npr. Lavić religioznost definira kao „socijalnopsihološko stanje svojstveno vjerujućem čovjeku koji ima tri aspekta: saznajni, afektivni i akcioni. Ono jeste jedinstvo vjerovanja, osjećanja i prakse, koje nužno prati osoben religiozni doživljaj“ (Lavić, 2014: 588).

Međutim, ukoliko se pitamo o indikatorima religioznosti oni mogu biti različiti. Uvjetno rečeno, indikatori bi se mogli podijeliti na one „vanjske“ i „subjektivne“. U „vanjske“ indikatore bi spadali podaci o broju vjernika, broju krštenih, broju obrezanih, o visini participacije građana vjernika, itd. No, kada govorimo o „subjektivnim“ indikatorima tada zapravo govorimo o osobnom stavu ispitanika i njihovom odnosu prema religiji, religijskim obredima i slično. Indikatore koje ćemo mi pratiti u ovom radu zasnivat će se najviše na ovim „subjektivnim“ indikatorima kada ćemo od ispitanika, tj. naše ciljne skupine, studenata, tražiti njihove stavove po pitanju religija, odnosa, itd.

Iako odlazak u bogomolju na misu, na bogoslužje, na klanjanje jeste pokazatelj stupnja crkvene religioznosti, ipak danas se to toliko i ne može mjeriti putem toga. Jer, postoje oni kojima bogomolje služe kako bi bili viđeni i prihvaćeni u svojim zajednicama, kao i mnogi drugi razlozi zašto dolaze u bogomolju. No, danas se sve više razvija i necrkveni tip religioznosti.

13. RELIGIJSKA (NE)TOLERANCIJA

Nema mira među narodima
dok ne bude mira među religijama.
Kung

Religijska tolerancija je jedan fenomen koji zahvata sve sfere našeg života, dakle, kognitivnu (saznajnu), afektivnu (emocionalnu) i konativnu (akcionu) sferu naših života. Međutim, tolerancija je povezana i sa problemom ne/tolerancije kao još jednom vrstom ponašanja i međuljudskih odnosa. pojam tolerancija dolazi iz grčkog jezika (tolerare), a značenje mu je „trpjeti“ ili „podnositi“. Tolerancija se može definirati, dakle, kao podnošenje drugih ljudi i njihovih karakteristika. Međutim, iako tolerancija predstavlja podnošenje, da bi se dogodio dijalog potrebno je drugoga ne samo podnositi već i prihvatiti takvog kakav jeste. Međutim, kada govorimo o tolerancije nemoguće je a da ne govorimo i o stavovima. Jer, upravo su

stavovi ti koji izražavaju određeno mišljenje neke osobe o nečemu. Stavovi su ti koji na veoma efikasan način mogu pokazati ljudsko ponašanje, a preko stavova se vrlo lako i vrlo brzo može ustanoviti mišljenje svakog od pojedinaca prema raznim stvarima i pojava, a tako je i sa religijskom tolerancijom. Upravo putem ovih stavova pojedinaca, koji će u našem slučaju biti samo studenti, otkriti ćemo njihove stavove o religijskoj toleranciji i pogledu na drugog i drugačijeg. Moderno doba je doba koje karakteriše to da želi da međuljudske odnosi izgradi na sasvim drugim principima, za razliku od predmodernog.

Glavna vrijednost koja je sada na sceni u modernom društvu jeste zaštita sloboda ali i prava čovjeka kao građanina. Naravno, da se pod slobodom misli i na slobodu biranja religije. Jer, iako možda rođeni u nekoj religijskoj zajednici, svi ljudi imaju pravo da sami za sebe biraju sve što žele.

Niko nema pravo drugome nametnuti, u ovom slučaju, svoju religiju i svi imaju pravo izabrati kojem će se bogu moliti i u šta će vjerovati. Koliko smo mi danas spremni da prihvatimo drugo i drugačije? Koliko smo spremni da nešto svoje, što bi po pravilu trebalo biti osobno i a ne toliko javno, da ne namećemo drugome.

Tolerancija, mir, dijalog, suživot sve su to stvari na kojima se treba raditi, mnogo više nego što se sada radi. Jer, na ovim prostorima je previše bilo ratovanja, prolivene krvi, no u određenom periodu moramo nastaviti dalje. Život teče, ili po panta reiu sve teče (izreka starogrčkog filozofa Heraklita), i sve je podložno vječitom mijenjanju. Dakle, kad-tad trebaju doći promjene, a kada je pravo vrijeme nego upravo sada u XIX. stoljeću.

Zašto se toliko ratuje i toliko ljudi mrze kada svaka od religija u svojim osnovama poziva na mir, na ljubav, prema Bogu/bogovima (ma ko On ili oni bili), ali i prema svojim bližnjima, i prema drugim ljudima. Mir je ono što se nalazi u osnovi sistema moralnih vrijednosti u mnogim religijama: u religijama Indije (hinduizam, džainizam, buddhizam, sikhizam), u kineskim religijama, pa čak i u prvobitnom kršćanstvu. Pa tako primjerice Rimokatolička crkva od 1968. godine svakog prvog dana u godini slavi Svjetski dan mira. Kako bi se građani odgajali u kulturi mira, odnosno buduće generacije u Bosni i Hercegovini, mladi ljudi, potrebno je prvo da ih se odgoji u toj istoj kulturi, da se odgoje u kulturi poštovanja drugog i drugačijeg. Jer, nismo svi isti, ni po svakodnevnim navikama a kamoli po vjerovanju, no to ne treba da nam stvara predrasude prema onom drugom i odbojnost kako bismo ga upoznali i živjeli s njim, družili se, itd. posljednji ratovi, ali i „paktovi“, „povelje“ prije toga govore o tome kako ne postoji tolerancije, već tu postoji samo jedan netolerantna ideologija. Ideologija kojom se ne želi tolerirati onaj drugi, ideologija koja nastoji oformiti jednonacionalnu, jednoreligioznu, jednokulturnu određenu teritoriju.

Dakle, tu ne postojimo svi sa svojim različitostima jer onaj ko ne nosi taj „moj“ (iz tog vremena) nacionalni, religijski, kulturni znak on onda treba biti potlačen, progonjen, ubijen, itd. Neke od tih ideologija su npr.: Načertanije I. Grašanina, Homogena Srbija S. Moljevića, pakt Cvetković – Maček, a u novije vrijeme to su bili pregovori Milošević – Tuđman o podjeli Bosne i dokrajčenju Bošnjaka. Tolerancija zaista vodi ka miru i mirnom suživotu.

Međutim, tolerancija ne treba biti samo ukoliko ćemo tog drugoga priznati i tolerirati, tolerancija treba biti i ono da ga prihvatimo kao drugog ali i da ga poštujemo. Ono što je jako bitno za toleranciju jeste to da kod svih građana treba da prevladava svijest o ravnopravnosti. Međutim, koliko je to zaista moguće u jednoj državi poput Bosne i Hercegovine? Bitan faktor u gradnji tolerancije u Bosni i Hercegovini, jeste javno mnijenje.

Ono je, ako mene pitate, jedan od jačih faktora putem kojih se može izgraditi tolerancija na mnogo višem nivou nego na kojemu se sada nalazi. Iako je to važan faktor u izgradnji mira, tolerancije i međunacionalnih odnosa ono u velikoj mjeri ovisi zapravo o tome ko kontrolira koje medije, a pogotovo elektronske medije danas. Svako ima ovlast nad nekom od tih kuća, i dok god ne počnemo pisati i izvještavati u medijima onako kako zaista jeste, bez dodatnog nahuškavanja već ionako nestabilne situacije, pomaka neće biti.

Jer, koliko god se možda neki tome protivili, ljudi će uvijek čitati i gledati vijesti, a svako će vjerovati onome „svome“ ma koliko to bila nebuloza.

Kada govorimo o dijalogu, prvenstveno se misli na dijalog između kršćana i muslimana. Dijalog je taj koji uključuje različitosti, ne potiskuje ih, već se ogleda u spremnosti kritike ne samo drugoga, nego i u spremnosti kritiziranja i samoga sebe, svog Identita i vrijednosti. Svako ko učestvuje u dijalogu mora biti spreman da sluša, ali zaista istinski sluša onog drugog, mora biti suosjećajan ali i samokritičan. Dakako, da ćemo tokom dijaloga govoriti u ime svojih uvjerenja koja imamo, ali nipošto ta uvjerenja ne treba nametati drugom. Jer, koja je svrha ukoliko namećemo nekome naša uvjerenja? Tu onda ne postoji dijalog, već upravo ono suprotno, želja za dominacijom, za netolerancijom. Jedan od osnovnih preduvjeta za dijalog jeste da se svi međusobno uvažavaju i priznavaju, bez obzira koliko se činili različitima.

Dakle, za dijalog potrebno je da prihvatimo drugost drugog kao i njegov religijski identitet. Potrebni su susreti i kontakti jednih sa drugima, ne na nekom visokom nivou, već i u svakodnevnom životu. Jer, ukoliko ne prihvatimo nečiji religijski identitet, kako možemo onda prihvatiti i njega, jer negiranjem njegove religije negiramo i njega samoga.

Mada, koliko god to zaista tako zvučalo, mišljenja sam da ono u kojeg boga vjerujemo i kojem se bogu molimo uopće ne treba da nas sprječava u komunikaciji i svakodnevnom suživotu sa drugim ljudima.

Mislim da uopće ne bi trebalo da se u javnom životu vrši tolika polemika i da se pridaje toliko prostora religijskom, vjerskom, konfesionalnom, ma nazovite to kako hoćete, identitetu. Ono što je zaista bitno jeste da je neko čovjek, pa kako god da se zvao i kojem god bogu da se molio. „Prestali smo biti čovjek, a postali Bošnjak, Hrvat, Srbin“ (Cvitković, 2012: 119).

Religija bi po pravilu trebalo da je samo naša privatna stvar, no u Bosni i Hercegovini je upravo suprotno. Iako smo možda sekularna država na papiru, u praksi je to daleko od toga.

„Nacionalnost danas poštenom čovjeku, u ovom nacionalističkom blatu, može poslužiti samo kao dokaz vlastite ništavnosti. Jer, on danas nije on, on je samo „Hrvat“, „Srbin“, „Bošnjak“. A stvarnost je da su i Hrvati i Srbi i Bošnjaci u ovom gradu prazna džepa („U Gradu ni lokum više nije rahat“, kaže jedan sarajevski grafit)“ (Cvitković, 2012: 143).

No, jako je bitno pomenuti i vjerske zajednice i to koliko one zaista rade na procesu pomirenja i dijaloga među građanima Bosne i Hercegovine. Vjerske zajednice su te koje imaju posebnu ulogu ali i odgovornost i one su te koje zapravo imaju najviše utjecaja na duše ljudi. Bez onog unutarnje, emocionalnog doživljaja zapravo je nemoguće da uopće dođe do pomirenja. Religije u sebi imaju učenja o raznim stvarima, poput ispovijesti, učenje o pokajanju, o krivici i kazni, o praštanju i katarzi, o saosjećanju i poštivanju drugog vjernika i drugačijeg vjerovanja. Vjerske zajednice su te koje trebaju da imaju dosta razloga za preispitivanjem svoga položaja tokom zadnjeg rata koji je zadesio Bosnu i Hercegovinu. (Tanović, 1998).

Naime, nije se čula osuda zločina od strane onih koji su to bili dužni učiniti. No, shodno tome da je za potrebe ovog istraživanja sprovedena anketa kako bi se dobilo mišljenje studenata upravo o toj drugosti, i suživotu, jedno pitanje je bilo vezano i za vjerske zajednice, koje glasi: „Po Vašem mišljenju, da li u Bosni i Hercegovini vjerske zajednice pridonose procesu pomirenja i dijaloga? (Molim Vas da obrazložite svoj stav, dakle ukoliko smatrate da pridonose ili ne pridonose zašto to tako vidite?)“. Iako je bila nekolicina onih koji smatraju da vjerske zajednice doprinose procesu pomirenja i dijaloga, mnogo više je bilo onih koji to ne smatraju, ali koji zapravo na jedan veoma kritičan način opisuju tu situaciju i zašto smatraju da vjerske zajednice ne pridonose procesu bilo kakvog pomirenja i dijaloga.

Što se tiče ovoga studenti u svojim odgovorima su bili jako kritički okrenuti ka vjerskim zajednicama i procesu pomirenja, što je zapravo bilo zadovoljstvo čitati i uvidjeti da mladi ljudi imaju takva viđenja današnjice u Bosni i Hercegovini. Ono što mi je bilo jako drago za vidjeti, jeste kritika prema vjerskim zajednicama, na koju su mladi itekako ogorčeni. Mladi vjerske zajednice smatraju itekako političkim pijunima, što ih čini još ogorčenijima na ovo, gdje čak i odlazak mladih stavljaju na teret vjerskih zajednica. Mnogi smatraju da su se vjerske zajednice uvrstile u političke redove u Bosni i Hercegovini, te tako one kao i njihove vođe često ističu političke stavove, podržavaju etnonacionalne stranke, pa ih shodno tome podržavaju i tokom njihovih kampanja, bave se političkim pitanjima. Dakle, bave se svime onim za šta u šustini nisu zaduženi. Te zajednice se u jednu ruku više bave ekonomijom svojih institucija, nego što bi trebale, umjesto da se bave duhovnim pitanjima i podizanju morala i etičkih vrijednosti kod pripadnika njihove zajednice, sa čime bih se tu i ja složila, jer zaista kada pogledamo dešavanja u našoj zemlji, vidimo da se sve to nekako provlači i kroz vjerske zajednice i naše religijske vođe. Mnogi također smatraju i da su roditelji ti koji su tu podjednako krivi, što je još jedna stvar s kojom bih se itekako složila i sama. Kućni odgoj je taj koji mi nosimo sa sobom i vani, i sa kojim nastupa u javnosti, pa stoga mi ćemo se uvijek ponašati onako kako su nas roditelji odgojili i kako su se zapravo i oni sami ponašali, pa kao takvi i svoju djecu od malih nogu uče u krivom smjeru.

Ono što bih ja na kraju dodala jeste da upravo te vjerske zajednice su one koje, u jednu ruku, prave ovu farsu i kaos, one su te koje razaraju i grade netoleranciju među ljudima, jer umjesto da se bave važnim društvenim pitanjima, etičkim pitanjima. Umjesto da ljude savjetuju kako nam je potreban mir, suživot, tolerancija među nama, jer upravo su oni ti koji bi trebali znati da svaka religija nalaže nenasilje, i da svaka religija nalaže da se onaj drugi i drugačiji mora poštovati bez obzira slagali se mi s njim ili ne, naše vjerske zajednice kao da su skroz zaboravile na ta osnovna načela ne samo svoje, nego svih religija.

14. STUDENTI I RELIGIOZNOST

Studenti, mladi ljudi, su osobe koje u toku svog novog poglavlja pokušavaju formirati vlastiti identitet. Dakle, pokušavaju doći do razrješenja temeljnog pitanja: „Ko sam ja?“. U tom periodu, periodu kada smo na studiju, distanciramo se od roditelja i pokušavam izgraditi sebe, vlastiti identitet ili postići samoaktualizaciju.

Kao posljednje poglavlje, u ovom radu, govorit će se o studentima i njihovoj religioznosti. Dakle, ono što je bio cilj jeste da obuhvatim studente sa različitih fakulteta kao i različitih religijskih uvjerenja, te da na osnovu toga uvidimo, koliko su studenti kao mladi ljudi zaista spremni da rade na procesu pomirenja i dijaloga. Također prilikom anketiranja utvrđen je i stepen tolerancije prema određenim vjerskim pripadnicima, o čemu ćemo kasnije posebno govoriti i grafički prikazati. Istraživanje je orijentirano hipotezom da „religioznost studenata Univerziteta u Bosni i Hercegovini ne utiče na njihove međuljudske odnose u svakodnevnom životu“.

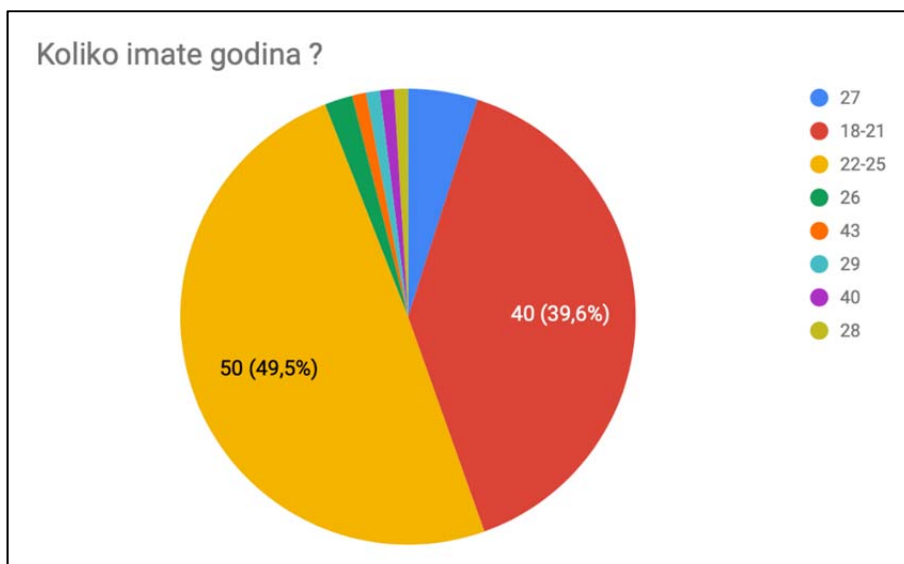
Anketni upitnik se sastojao od ukupno 25 pitanja, od grupe sociodemografskih podataka, kao što su: spol, godine, stručna sprema roditelja, kao i od grupe pitanja koja su vezana za odnos studenata prema religiji, prema onom drugom koji različito vjeruje i sl. uzorak na kojem je izvršena analiza sačinjavalo je 102 ispitanika (studenta), od kojih je 76 (74,5%) osoba ženskog spola, a 26 (25,5%) osoba muškog spola.

Ispitanici su također bili i sa različitih fakulteta ali i različitih nacionalnih identiteta što je i bila svrha ovog rada, dakle, da se ispituju ljudi različitih religijskih uvjerenja kako bismo dobili jasnu sliku stanja mladih, što se može vidjeti na grafikonima 1, 3 i 4.

Grafikon broj 1 prikazuje strukturu ispitanika po godinama. Pa, prema tome 50 ispitanika (49,5%), nešto malo manje od pola od ukupnog broja spada u kategoriju od 22-25 godina starosti. Oni koji spadaju u kategoriju 18-21 ukupno ima 40 (39,6%). Svakako, bilo je tu i nekih, možemo reći anomalija s obzirom da su se dva ispitanika izjasnila da imaju 40 i 43 godine. Shodno tome, možemo reći, odnosno pretpostaviti da ti ispitanici idu na treći ciklus studija.

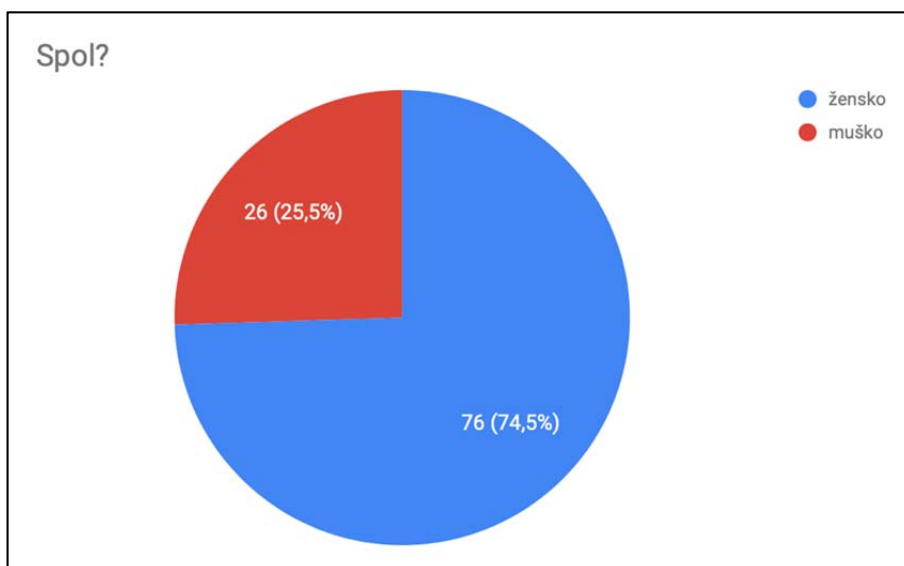
No, svakako, najviše je s obzirom na kategoriju godina onih koji idu na drugi ciklus studija, pod pretpostavkom da su sve završili u roku, a potom kategorija 18-21 koji idu na prvi ciklus studija. Bilo je i ispitanika koji su na pitanje o godina odgovorili da imaju 26, 27,28 i 29 godina, za koje bi također mogli pretpostaviti da idu na drugi ciklus studija.

Grafički prikaz bi izgledao ovako:

Grafikon 1: prikazuje strukturu ispitanika po godinama

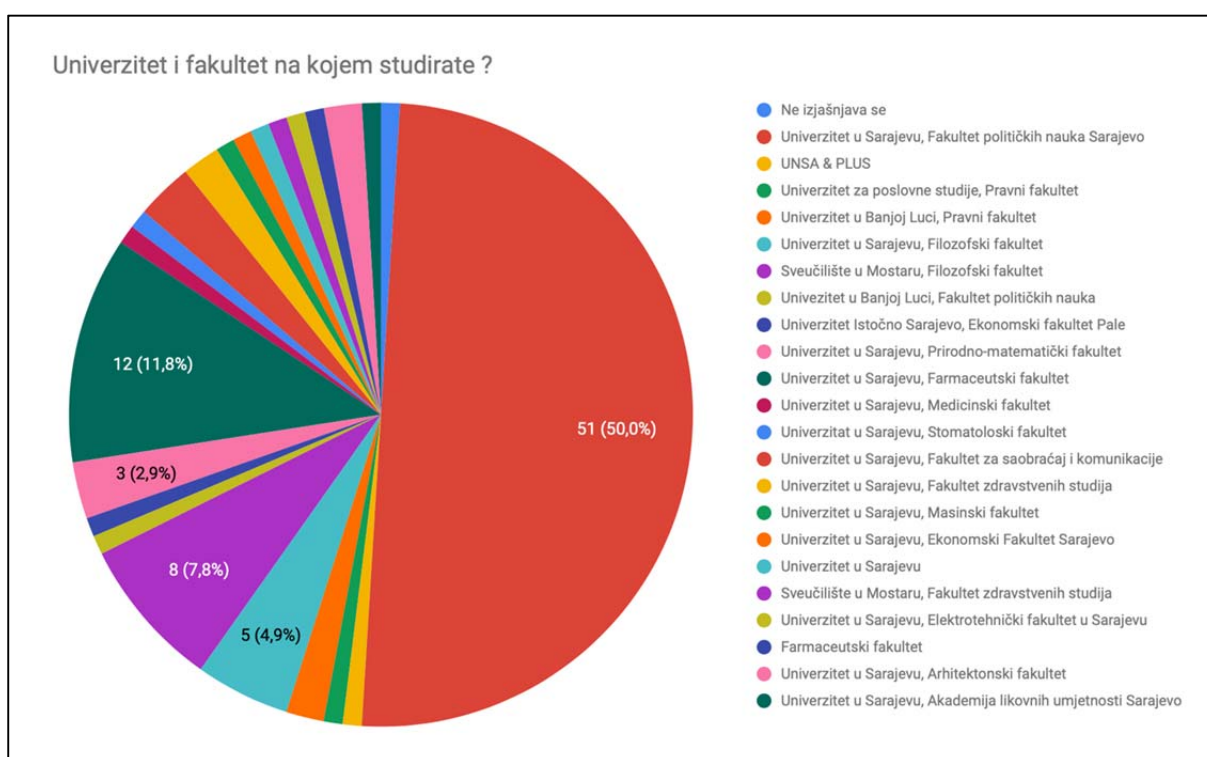
Kada je u pitanju spolna struktura ispitanika, svakako da je najviše žena, 76 (74,5%), a onda muškaraca 26 (25,5%). Grafički prikaz spolne strukture ispitanika bismo mogli prikazati ovako:

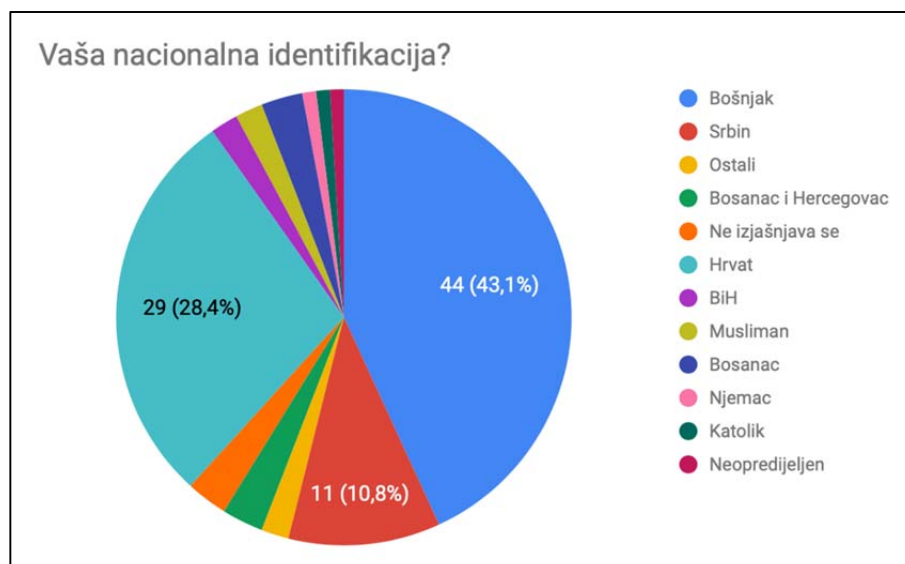
Grafikon 2: prikazuje spolnu strukturu ispitanika

Na osnovu dobijenih rezultata možemo utvrditi kako studenti, u ovom slučaju ispitanici dolaze sa različitih fakulteta, kako društvenih tako i onih prirodnih, pa čak i medicinskog ogranka. Najviše studenata je sa Fakulteta političkih nauka u Sarajevu (51 ispitanika), a zatim i sa Farmaceutskog fakulteta u Sarajevu (12 ispitanika), pa potom Filozofski fakultet Sveučilišta u Mostaru (8 ispitanika).

Bilo je i pojedinih ispitanika sa npr. Filozofskog fakulteta u Sarajevu, Arhitektonskog fakulteta, Medicinskog fakulteta, Pravnog fakulteta u Banja Luci, Ekonomskog fakulteta Pale, itd, što prikazuje grafikon broj 3.

Grafikon 3: prikazuje fakultete na kojima ispitanici studiraju

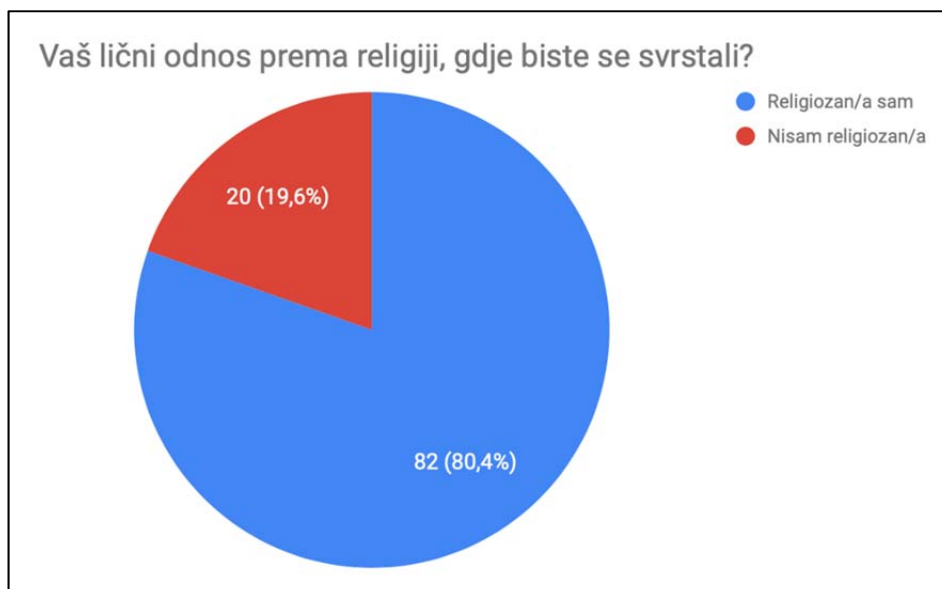

Grafikon 4: prikazuje nacionalnu identifikaciju ispitanika

Procentualno na grafikonu broj 4 možemo vidjeti nacionalnu identifikaciju studenata, dakle kako su se oni izjasnili o svojoj pripadnosti, brojčano to bi ovako izgledalo Bošnjaka – 43 (42,6%), Hrvata – 29 (28,7%), Srba – 11 (10,9%), Bosanaca i Hercegovaca – 3 (3,0%), Bosanaca – 3 (3,0%), Muslimana – 2 (2,0%), Katolika – 1 (1,0%), Njemaca – 1 (1,0%), oni koji su se izjasnili da im je nacionalna identifikacija BiH – 2 (2,0%), ostalih – 2 (2,0%), neopredijeljenih – 1 (1,0%) i onih koji se nisu izjasnili po pitanju nacionalne identifikacije – 3 (3,0%)

No, prije nego se osvrnemo na vjeroispovijest i to kako su se studenti izjasnili potrebno je prvo da vidimo da li su se izjasnili da su religiozni ili da ipak nisu religiozni, što bi izgledalo ovako, 82 ispitanika se izjasnilo da je religiozno što sačinjava 80,4% ispitanika, dok ih se 20 izjasnilo da nisu religiozni (19,6%), a grafički to izgleda ovako:

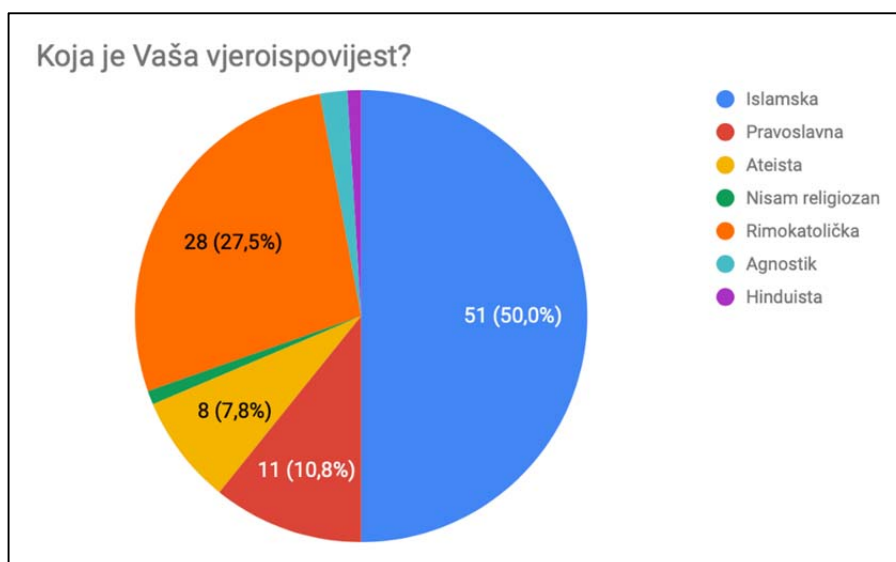

Grafikon 5: prikazuje lični odnos ispitanika prema religiji

Kada je riječ o vjeroispovijesti studenata, tu se poprilično može govoriti o različitosti među studentima. Pa tako brojčano stanje po vjeroispovijesti iznosi:

1. Islamska vjeroispovijest – 51 ispitanika (49,5%)
2. Rimokatolička vjeroispovijest – 28 ispitanika (27,7%)
3. Pravoslavna vjeroispovijest – 11 (10,9%)

No, bilo je i onih koji su se izjašnjavali kao ateiste – čak njih 8 (7,5%), agnostici – 2 (2,0%) jedna osoba se izjasnila kao nereligiozna (1,0%), a pored toga i jedna osoba se izjasnila kao hindus (1,0%). Grafički prikaz stanja o vjeroispovijesti prikazuje grafikon broj 6, a to izgleda ovako:

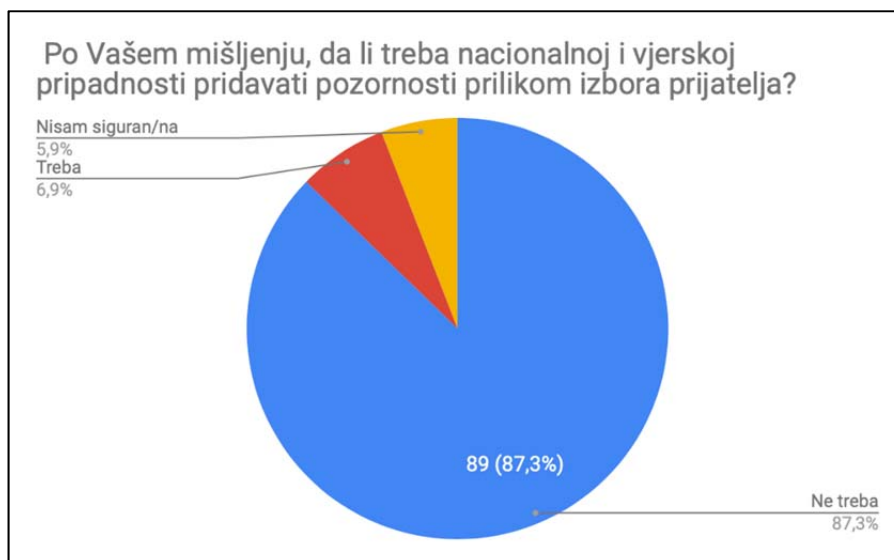
Grafikon 6: prikazuje vjeroispovijest ispitanika

Međutim, ono što je ovde jako zanimljivo jeste da je broj osoba koje su se izjasnile da su religiozne iznosi 28, međutim kada se saberu islamska, rimokatolička i pravoslavna taj broj onda iznosi 90, što se također ogleda i u pogledu nereligioznosti. Dakle, 20 ispitanika se izjasnilo da nisu religiozni ali ipak taj broj prilikom izjašnjavanja o vjeroispovijesti se smanjuje na 12. Iz ovoga vidimo, kako se 8 ispitanika izjasnilo da nisu religiozni, ali da ipak pripadaju jednoj od dominirajućih religija u Bosni i Hercegovini.

Jedno od zanimljivijih pitanja, po meni, jeste pitanje o tome treba li (ili ne) pridavati pozornosti vjerskoj i nacionalnoj pripadnosti onog drugog kojeg biramo za prijatelja.

Dakako, bilo je i onih odgovora i ljudi koji su smatrali da prilikom izbora prijatelja treba gledati na njegovu vjersku i nacionalnu pripadnost, te onih koji nisu bili baš sigurno.

No, svakako da je mnogo veći broj ljudi koji smatraju da im za prijatelja uopće nije bitno da li je neko iste ili drugačije vjerske ili nacionalne pripadnosti od njega. S obzirom na to, dosta se mladih ljudi.

Grafikon 7: prikazuje mišljenje ispitanika o tome treba li ili ne pridavati pažnju vjerskoj i nacionalnoj pripadnosti prilikom izbora prijatelja

Kao što možemo vidjeti na grafikonu ispod, 87 ispitanika se izjasnilo da ne pridaju važnost nacionalnoj i vjerskoj identifikaciji prilikom upoznavanja ljudi, dok ih je 89 u prethodnom grafikonu odgovorilo da ne treba pridavati pozornosti nacionalnoj i vjerskoj identifikaciji.

No, kao što vidimo, iako ih je 89 njih odgovorilo da ne treba, 2 ispitanika su u narednom pitanju odgovorila da oni ipak, kao individue, prilikom upoznavanja novih ljudi pridaju važnost tom nacionalnom i vjerskom identitetu.

Međutim, postavlja se pitanje koliko zaista nacionalni identitet može postojati u Bosni i Hercegovini, jer, po tome bismo svi bili Bosanci i Hercegovci. Međutim, tu se ionako miješaju pojmovi vjere, nacije, etniciteta i svega ostalog.

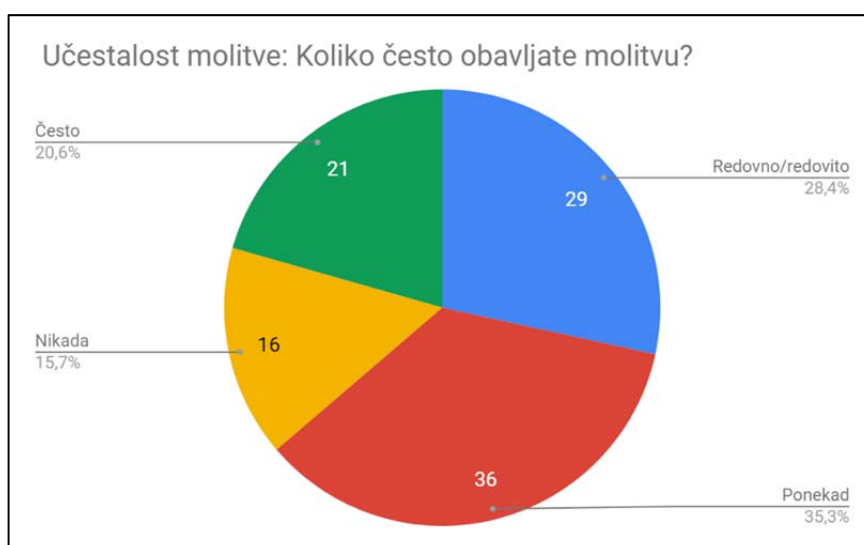
Grafikon 8: prikazuje koliko ispitanici kao individue pridaju pažnju nacionalnom i vjerskom identitetu prilikom upoznavanja novih ljudi

U sljedećih nekoliko grafikona biti će prikazana na jedan način religioznost studenata. Pitanja poput odlaska u bogomolje, obavljanja molitvi i sl. No, kada se sve upoređuje, jako je veliki broj onih koji su se izjasnili da su religiozni, međutim i jako je mali broj onih koji su na dva od četiri pitanja dali odgovor redovno/redovito, dok je broj onih koji često obavljaju određene stvari. Dakle, i kada se uporede brojke, opet je više onih koji su se izjasnili sa nikada ili ponekad, a opet znatno je veliki broj ispitanika koji su odgovorili da su religiozni. No, ipak zadnje pitanje o učestalosti molitve u nevolji ne iznenađuje.

Međutim, koliko zaista možemo ovo sto postotno uzeti za to kolika je religioznost studenata. Činjenica je da su to studenti, dakle mladi ljudi koji tek uče o nekim stvarim. A, jasno je i to da su mladi ljudi znatno fleksibilniji, otvoreniji po pitanju svega pa čak i kada je religija u pitanju.

Kada je u pitanju učestalost molitve najviše ispitanika, njih 36 (35,3%), je odgovorili da ponekad obavljaju molitvu, potom 29 ispitanika (28,4%) koji redovno/redovito obavljaju molitvu, 21 ispitanika (20,6%) često obavljaju molitvu, a samo njih 16 (15,7%) je kojih nikada ne obavljaju molitvu.

Grafički prikaz prethodno kazanog bi izgledao ovako:

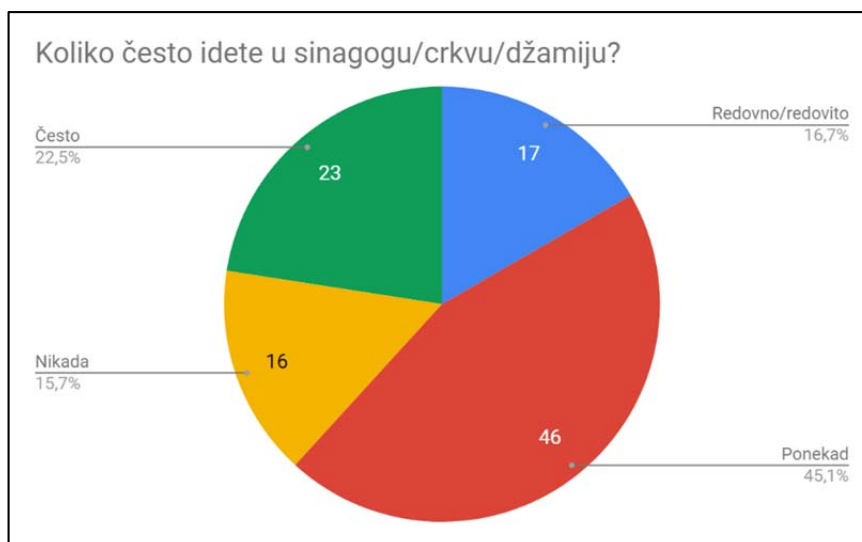

Grafikon 9: prikazuje učestalost molitve ispitanika

Sljedeće pitanje, koje je ispitanicima bilo postavljeno jeste učestalost odlaska u sinagogu/crkvu/džamiju, tj. u neku od vjerskih bogomolja.

Ono što je zanimljivo, da se broj onih koji ponekad odlaze u bogomolje, njih 46 (45,1%) povećao u odnosu na broj onih koji ponekad obavljaju molitvu, dok se broj onih koji redovno/redovito odlaze u sinagogu/crkvu/džamiju, njih 17 (16,7) znatno smanjio u odnosu na one koji redovno/redovito obavljaju molitvu, što hoće reći da iako redovno obavljaju molitvu, bogomolju ne posjećuju tako često, što znači da svoje molitve obavljaju u kućama. Broj onih koji često odlaze u sinagogu/crkvu/džamiju, 23 (22,5%), i broj onih koji često obavljaju molitvu se nije toliko drastično promijenio, što možemo vidjeti ukoliko uporedimo grafikon broj 9 i grafikon broj 10.

A, broj onih koji nikada ne posjećuju bogomolju, 16 ispitanika (15,7%), sasvim logično poklapa se sa brojem onih koji nikada ne obavljaju molitvu. Sve ovo se, dakako, i grafički može prikazati, a to bi onda izgledalo ovako:

Grafikon 10: prikazuje učestalost odlaska u sinagogu/crkvu/džamiju

No, iako su neki bili podijeljeni oko obavljanja molitve i odlaska u sinagogu/crkvu/džamiju, u sljedećem pitanju o praznicima/blagdanima i da li slave najviše je bilo ispitanika koji su odgovorili redovno/redovito slave praznike/blagdane njih 79 (77,5%), a čak se i broj onih

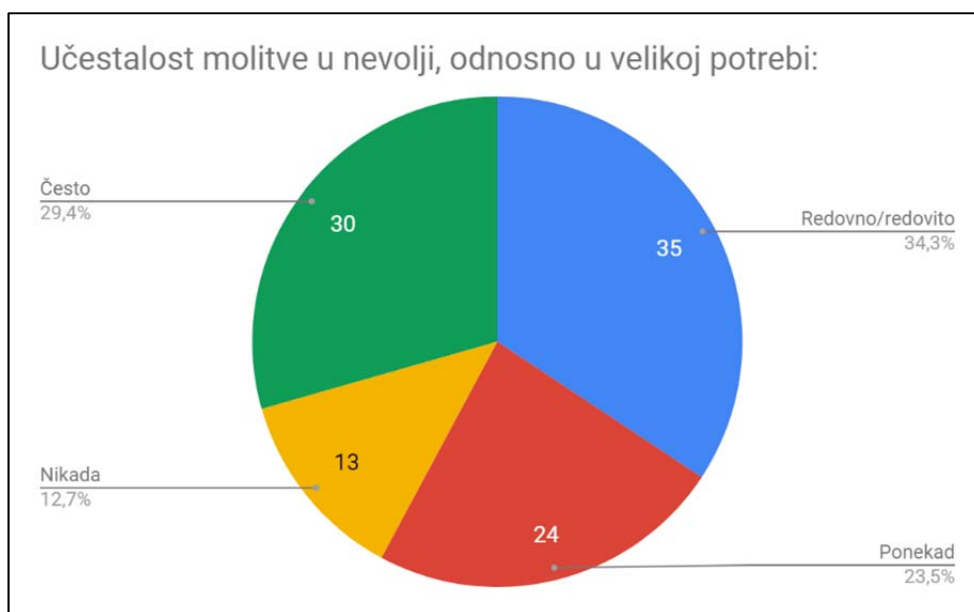
koji nikada ne obavljaju molitvu ili odlaze u sinagogu/crkvu/džamiju u slučaju slavljenja praznika/blagdane smanjio sa 16 ispitanika na sada 5 ispitanika (4,9%).

Dakle, iako ne obavljaju molitvu i ne odlaze u bogomolje oni obilježavaju praznike/blagdane, mada to je većinom, pod pretpostavkom, povezano s tim što njihovi roditelji u kući obilježavaju neki od praznika/blagdane, pa shodno tome i oni sami to obilježavaju. Kada bismo ovo grafički prikazali, to bi izgledalo ovako:

Grafikon 11: prikazuje učestalost slavljenja praznika/blagdane kod ispitanika

No, ono što je meni bilo jako zanimljivo jeste kada je ispitanicima dato pitanje učestalosti molitve u nevolji, odnosno u velikoj potrebi. Sada se broj onih redovno/redovito obavljaju takvu vrstu molitve znatno povećao, dakle njih 35 (34,3%), u odnosu na one koji obavljaju molitvu jer je to dužnost svakog vjernika, čak se i broj onih koji često obavljaju ovakvu vrstu molitve, molitve u nevolji, povećao na 30 (29,4%). A, broj onih koji ponekad obavljaju ovu vrstu molitve (24, odnosno 23,5%) i onih koji nikada ne obavljaju molitvu u nevolji (13 ispitanika, odnosno 13,7%) se dosta smanjio u odnosu na grafikon broj 9, odnosno grafikon koji govori o učestalosti molitve jer je to dužnost svakog vjernika. No, ovo ćemo također prikazati i grafički, pa bi to onda ovako izgledalo:

Grafikon 12: prikazuje učestalost molitve u nevolji kod ispitanika

Sljedeća dva pitanja, koja se mogu i povezati i s tim u vezi i uporediti su o tome da li su ispitanici pohađali formalno vjersko u obrazovanje, odnosno vjeronauk u školi i pitanje da li sada pohađaju neke kurseve/tečajeve, seminare i slično kada je u pitanju vjerska naobrazba.

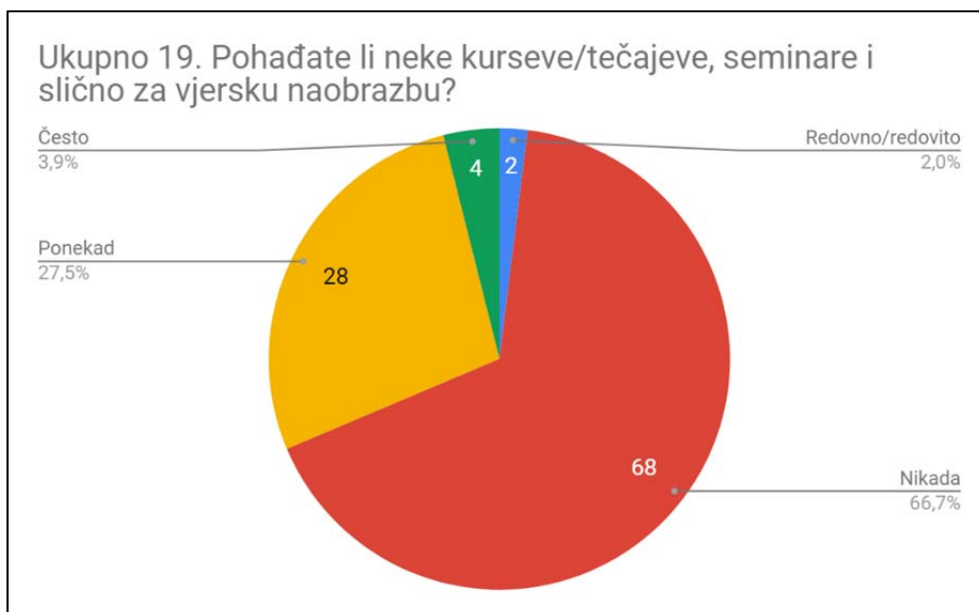
Na pitanje o pohađanju formalnog vjerskog obrazovanja najviše ispitanika je odgovorili da su vjeronauk u školi pohađali i u osnovnoj i u srednjoj školi, dakle njih 70 (68,6%), a samo je 6 (5,9%) ispitanika koji nikako nisu pohađali vjeronauk u školi. Jedan ispitanika (1,0%) je odgovorio da je vjeronauk pohađao samo u srednjoj školi, dok je 25 (24,5%) onih koji su vjeronauk pohađali samo u osnovnoj školi.

Grafikon 13: prikazuje koliko je ispitanika pohađalo formalno vjersko obrazovanje

No, iako je dosta ipitanika bilo koji su pohađali vjeronauk u školama, bilo da je riječ samo o osnovnoj ilis rednjoj, a pogotovo i u osnovnoj i u srednjoj jako je mali broj onih redovno/redovito pohađaju neke kurseve/tečajeve, seminare i slično, čak 2 ispitanika (2,0%), dok je jako veliki broj onih koji nikada ne pohađaju ovu vrstu vjerske naobrazbe, čak njih 68 (66,7%).

Čak je i broj onih koji često pohađaju ovakvu vrstu vjerske naobrazbe jako mali, čak 4 ispitanika (3,9%), dok broj onih koji ponekad pohađaju kurseve/tečajeve, seminare i slično je dosta veći od ovih, 28 ispitanika (27,5%),a grafički to bismo mogli ovako prikazati:

Grafikon 14: prikazuje koliko ispitanika pohađa ili ne neke kurseve/tečajeve, seminare i slično za vjersku naobrazbu

Ispitanicima je također postavljeno i pitanje vjere kao kriterija za prijateljstvo, gdje im je bilo ponuđeno nekoliko odgovora: Jevreji, rimokatolici, protestanti pravoslavci, muslimani, agnostici i ateisti. Međutim, ono što nas ovdje najviše zanima jesu Jevreji, rimokatolici, pravoslavci i muslimani, tako da ćemo shodno tome najviše i govoriti o ovim vjerskim zajednicama.

No, treba napomenuti da su kao odgovor ispitanici imali ponuđene odgovore da i ne, dakle, kojim se trebalo reći da družio/la bih se s tom vjerskom zajednicom ili ne, ne bih za prijatelja kako drugi ljudi tumače ono što im je postavljeno, a ono što je mene najviše iznenadilo jeste to da su ispitanici odgovor ne najviše davali ljudima koji su Jevreji.

Dakako, i druge skupine su dobijale takvu vrstu odgovora međutim u znatno manjoj mjeri u odnosu na jevrejsku zajednicu.

Šta je to pa još uvijek vlada antisemitizam. Mada, neki su možda svjesni toga neki ne. Očigledan problem kod većine ispitanika su bili Jevreji. Zbog čega? Šta je tome prethodilo, da li lični stav ispitanika prema toj vrsti zajednice ili dvosmisleno pitanje?!

Međutim, ono što je razočaravajuće jeste da se istraživanjem fokusiralo na mlade, a da su upravo ti mladi oni koji prema ovim skupinama imaju najviše predrasuda, antisemitskih predrasuda, a razočaravajuće je upravo zbog činjenica da je većina ispitanika sa društvenih fakulteta, na kojima se itekako učilo o Jevrejima i njihovoj zajednici.

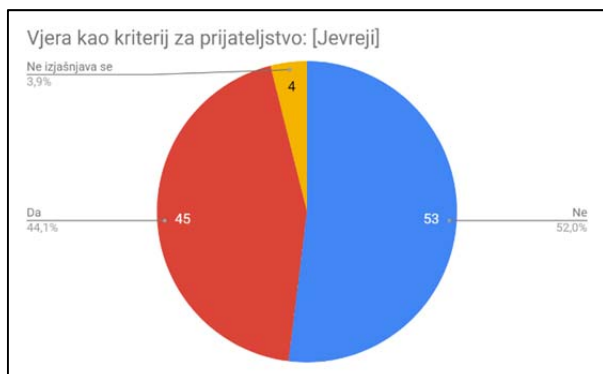
Međutim, da li su to samo predrasude ili tu ima i nešto drugo, kao npr. to da nisu politički relevantan faktor, ili njihovo povezivanje sa Izraelom.

Mada, u konačnici i pod pretpostavkom to su većinom predrasude. Jer, takvi smo mi ljudi, uvijek sudimo o onome o čemu ne znamo ili pak vrlo malo (ali nedovoljno) znamo, a onda s druge strane ko smo mi da sudimo drugima?

Vrlo je važno otkriti koji su to sve širi problemi koji dovode do pojave antisemitizma koji je sve više prisutan kod mladih ljudi i pokušati im promijeniti stavove upravo kroz proces učenja da prihvate judaizam kao jednu od mnogih religija, ali i Izrael kao demokratsku državu. Potrebno je kod mladih ljudi razviti svijest o ulozi Židova u povijesti. No, ono što je najbitnije jeste zapravo razviti svijest o prihvatanju različitosti kod mladih. Čak je i ovo (mini) istraživanje neka vrsta dokaza da mladi, koliko god da su tolerantni i smatraju se tolerantim osoba, u isto vrijeme su itekako i netolerantni. Jer, smatraju se tolerantnima dok neke uobičajene stvari prihvataju.

No, s druge strane, dok malo izađu iz zone svog nekog komfora tu se počinje javljati netolerantnost.

Ali, pored toga bilo je i onih ispitanika koji se nisu izjašnjavali po pitanju ovoga, što je dakako sasvim ured s obzirom da je ispitanicima, ukoliko smatraju da je suviše intimno pitanje, ili da ih vrijeđa (bez loše namjere) ili bilo šta slično, data mogućnost da na to pitanje ne moraju dati svoj odgovor.

Grafikon 15: prikazuje vjeru kao kriterij za prijateljstvo prema jevrejskoj zajednici

Grafikon 16: prikazuje vjeru kao kriterij za prijateljstvo prema rimokatoličkoj zajednici

Iz grafikona broj 15 možemo vidjeti zapravo odgovore ispitanika, tu je najviše ispitanika bilo koji su na pitanje vjere kao kriterija za prijateljstvo kada su u pitanju Jevreji, odgovorili sa „Ne“, njih 53 (54,1%), 45 (45,9%) ispitanika je odgovorilo sa „Da“, a 4 ispitanika u ovom slučaju se imao/la nekoga iz te vjerske skupine.

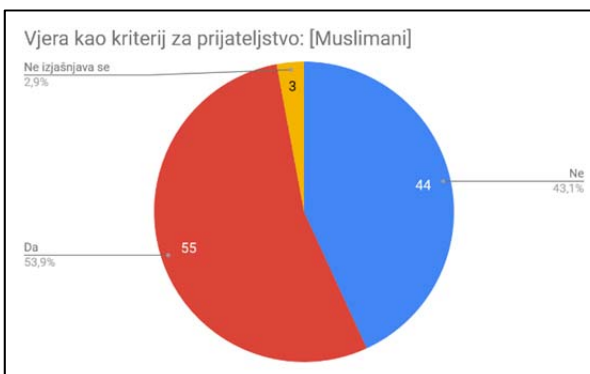
Kada je riječ o rimokatolicima, mada kada je riječ o bilo kojoj vjerskoj zajednici odgovori ispitanika su bili približno isti. Naravno, tome jedino možemo da okrivimo pitanje koje je bilo dvosmisleno, pitanje koje se zapravo može dvosmisleno tumačiti.

No, da se vratimo na zajednicu rimokatolika gdje ih je sada najviše odgovorilo sa „Da“, što bi zapravo moglo da da neku pozitivniju sliku u odnosu na grafikon broj 15.

Ispitanika koji su odgovorili sa „Da“ ukupno je 52 (51,0%), što je zapravo malo više od pola, a što s jedne strane i ne bi trebalo biti zabrinjavajuće, oni koji su odgovorili sa „Ne“ je ukupno 47 (46,1%) ispitanika, i naravno kao i u prethodnom slučaju i ovde imamo onih koji nisu izjašnjavali, što čini broj od 3 ispitanika (2,9%).

Grafikon 17: prikazuje vjeru kao kriterij za prijateljstvo prema pravoslavnoj zajednici

Grafikon 18: prikazuje vjeru kao kriterij za prijateljstvo prema muslimanskoj zajednici

Kada je u pitanju pravoslavna zajednica većina ispitanika je odgovorila sa mogućnošću „Da“, ukupno 54 ispitanika što čini 52,9% ispitanika, dok je onih koji su odgovorili sa „Ne“ 44 odnosno 43,1 ispitanika. Dakako, kao i prethodna dva slučaja i ovde također imamo onih koji se nisu željeli izjasniti, što čini 4 ispitanika (3,9%).

Kada je riječ o muslimanskoj zajednici, također je više onih ispitanika koji su odgovorili sa „Da“, njih 55 (53,9%), onih koji su odgovorili sa „Ne“ ukupno ima 44, odnosno 43,1%, i naravno onih koji se nisu izjašnjavali, a kojih ukupno ima 3, tj. 2,9% ispitanika.

No, pored ovi ispitanicima su bila postavljena i pitanja prihvatanja, odnosno ne prihvatanja ljudi nekih od odnosa koje možemo imati sa ljudima koji su drugačije vjeroispovijesti za razliku od nas. Tako su ispitanicima bili ponuđeni sljedeći odnosi: da stalno žive u mojoj zemlji, da smo saradnici/suradnici, da mi bude pretpostavljeni na poslu i da obavljaju neku čelnu funkciju u političkom životu. Odgovori kakvi su uslijedili od strane ispitanika su u neku ruku bili i očekivani.

Dakle, većina ispitanika je svaki od ovih odnosa prihvatio, naravno kao i u svemu uvijek ima onih koji se ne slažu, koji stvari drugačije vidi pa tako i u ovom slučaju je bilo onih koji neke od ovih odnosa nisu prihvatili.

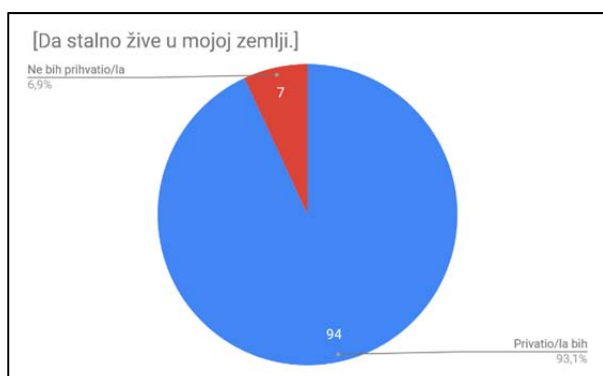
Kao što iz prvog grafikona možemo vidjeti, odnosno grafikona broj 19, 94 ispitanika (93,1%) bi prihvatilo da neko ko je drugačije vjeroispovijesti od naše, odnosno njihove živi u istoj državi kao on.

Što bi se, po ovome, dalo na neki način zaključiti, kako su mladi ipak, pored svih uticaja ideologija, sa svih strana, još uvijek tolerantniji i otvoreniji prema onim ljudima koji su drugačije vjeroispovijesti od njihove.

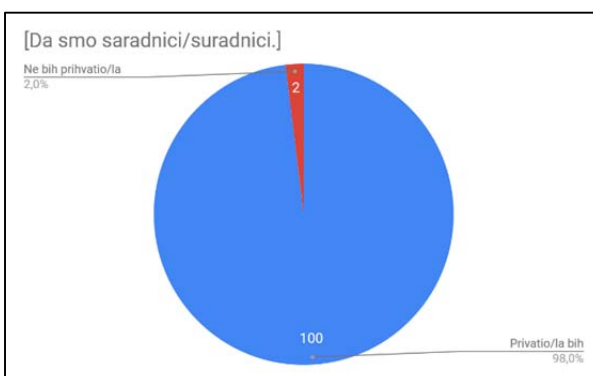
Naravno, kao što smo već u nekoliko navrata ponovili, svugdje ima onih koji drugačije razmišljaju i na koga utiču neke druge stvari, no po ovim pitanjima dalo bi se naslutiti kako mladi ipak pokušavaju da prevaziđu te razlike u kojeg se boga vjeruje, i da im to nije toliko bitno. Pa tako, imamo i one koji to ipak ne bi prihvatili, a njih je svega 7, odnosno 6,9% ispitanika.

Kada je u pitanju to da im neko različite vjeroispovijesti bude saradnik/suradnik, još su bolji, po meni pozitivniji odgovori, gdje je njih 100 odgovorilo da bi to prihvatili, što zapravo čini 98,0% ispitanika, dok je njih 2 odgovorilo da ne bi to prihvatili, što čini 2,0% ispitanika. A sve ovo možemo vidjeti i na grafikonu broj 20.

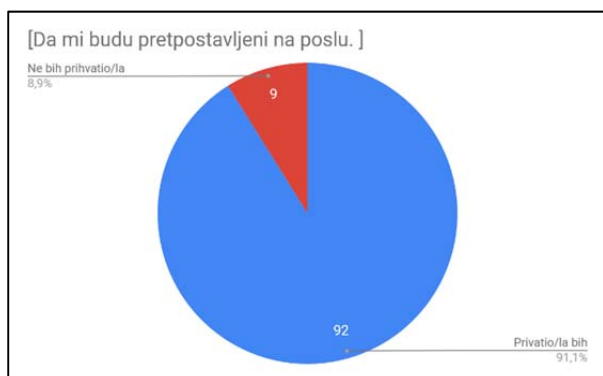
Međutim, sa zadnja dva odnosa već se stvari počinju mijenjati, i povećava se broj onih koja zadnja dva odnosa ne bi baš prihvatili. Iako to nije neka ogromna razlika, dakle u broju onih koji bi prihvatili a koji ne, ipak je dovoljnja razlika da joj se posveti malo više pažnje.

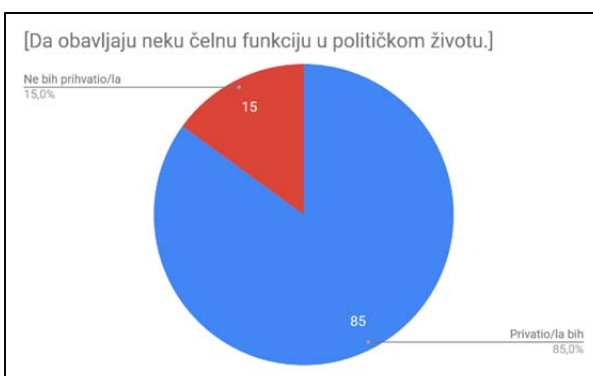
Grafikon 20: prikazuje stav ispitanika prema odnosu da neko drugačije vjeroispovijesti stalno živi u njegovoj zemlji

Grafikon 19: prikazuje stav ispitanika prema odnosu da sa nekim drugačije vjeroispovijesti bude saradnik/suradnik

Grafikon 21: prikazuje stav ispitanika prema odnosu da mu neko drugačije vjeroispovijesti bude pretpostavljeni na poslu

Grafikon 22: prikazuje stav ispitanika prema odnosu da neko drugačije vjeroispovijesti obavlja čelnu funkciju u političkom životu

Dakle, iz prvog grafikona, odnosno grafikona 21 vidimo kako broj onih koji ne prihvataju ovaj odnos, a to je da im neko drugačije vjeroispovijesti bude nadređeni na poslu, za nijansu povećao. Kao što smo već prije rekli, razlika ne prihvatanja nije se drastično promijenila, ali se ipak dovoljno promijenila da se o njoj više govori. Pa tako, sada je onih koji bi ovaj odnos prihvatili ukupno 92, odnosno 91,1% ispitanika, dok je onih koji ovaj odnos ne bi prihvatili ukupno 9 (8,9%).

Dok se jedan ispitanik pri ovom pitanju nije želio izjasniti.

No, kada je u pitanju odnos da neko drugačije vjeroispovijesti obavlja neku čelnu funkciju u političkom životu, razlika je drastična, opet ne toliko, ali itekako dovoljno da bismo vidjeli stav ispitanika. Njih, sada već 15 je odgovorilo da ovaj odnos ne bi prihvatili, što čini 15% ispitanika, a oni koji bi ovaj odnos prihvatili ukupno je 85 ispitanika (85%).

Dok dva ispitanika za ovo pitanje nisu željela da se izjasne.

Međutim, kada bismo npr. uporedili grafikon broj 22 i grafikon broj 20, razlika u broju ne prihvatanja je itekako uočljiva, a stimu vezi i broj prihvatanja se mijenja. Dakle, mnogi bi u većoj mjeri prihvatili da im je neko drugačije vjeroispovijesti saradnik/suradnik na poslu, nego što prihvataju da neko takav obavlja neku čelnu funkciju u političkom životu. Dakle, dosta je onih koji ne bi prihvatili da neko drugačije vjeroispovijesti obavlja čelnu funkciju za razliku od onih (2 ispitanika) koji ne bi prihvatili da im ljudi drugačije vjeroispovijesti budu saradnici/suradnici na poslu.

Također, isto je i kada je u pitanju da neko stalno živi u zemlji i da neko obavlja čelnu funkciju.

Kao što smo prethodno vidjeli, broj ne prihvatanja da neko drugačije vjeroispovijesti živi u istoj zemlji kao i ispitanici je 7, dok se broj onih koji ne žele da neko takav obavlja čelnu funkciju u političkom životu skoro uduplava pa sada taj broj raste na 15.

Dakle, iako su mladi ljudi u jednu ruku tolerantni, puni izgradnje mire, žele da i drugi sudjeluju u izgradni istoga, na osnovu jednostavnih životnih pitanja vidimo da ima i onih koji nisu spremni na to. Pri tome, moramo da naglasimo da su svi ispitanici akademski građani, od kojih je većina sa društvenih fakulteta, te se većinom na takvim fakultetima i uči o svemu ovome, no pored svega ipak uticaj okoline, ideologija (raznih) utiče i na pojedina promišljanja kod mladih ljudi. No, pored toga ispitanicima je bilo postavljeno i pitanje gdje su im bili ponuđeni razni odnosi sa određenom vjerskom zajednicom, te su oni trebali za svaku označiti određeni odnos.

Od odnosa bilo je ponuđeno: bračni drug, prijatelji u privatnom životu, komšija/susjed, saradnik/suradnik, prijatelji na fakultetu, građanin u mojoj zemlji i želim ga isključiti iz zemlje. Pored toga, kao i u svemu do sada bilo je i onih ispitanika koji se nisu htjeli izjašnjavati po pitanju nekih stavki.

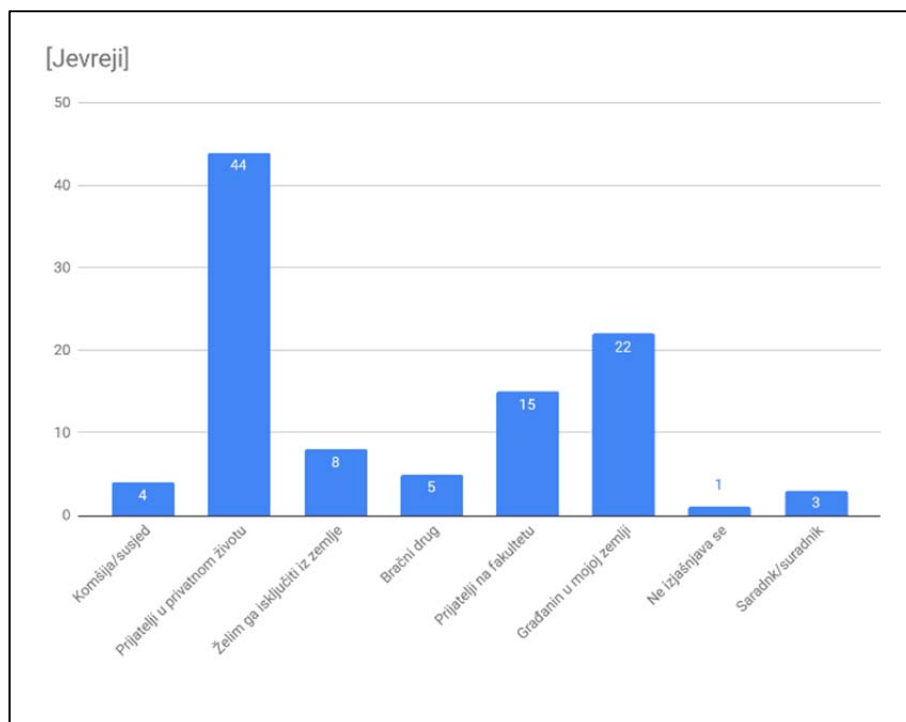
Iz narednih nekoliko grafikona i pojašnjenja jasno ćemo vidjeti kakav stav ispitanici imaju prema određenim vjerskim zajednicama. Bilo je ponuđeno više odgovora, no mi ćemo obraditi samo one koji su nama najbitniji, naravno Jevreji, rimokatolici, pravoslavci i muslimani.

Ono što je mene dosta kroz ovaj rad iznenadilo, jeste netrpeljivost prema jevrejskoj zajednici, no sve ćemo to nešto kasnije sumirati prilikom završetka ovog rada.

Iz grafikona broj 23 možemo vidjeti gdje bi ispitanici, odnosno u kakav bi se odnos najviše stavili sa članovima jevrejske zajednici. Kada su u pitanju Jevreji najčešći odgovor pri ovom pitanju je bio da bi sa Jevrejima bili prijatelji u privatnom životnom, na šta je odgovorilo 44 ispitanika (43,1%), a poslije toga da budu građani u mojoj zemlji na šta je odgovorilo 22 ispitanika (21,6%). Petnaest ispitanika je odgovorilo kako bi sa Jevrejima bili prijatelji samo na fakultetu (14,7%).

Samo 5 ispitanika je reklo da bi im Jevreji mogli biti bračni drug (4,9%), a 4 ispitanika bi sa Jevrejima mogli biti komšije/susjedi (3,9%), dok je 3 ispitanika reklo da bi sa Jevrejima željeli da budu samo saradnici/suradnici (2,9%).

Ono što je meni bilo posebno zanimljivo, a što ćemo kasnije uporediti sa ostala tri grafikona jeste opcija da nekoga želimo isključiti iz zemlje, čak 8 ispitanika je reklo da bi Jevreje željelo isključiti iz svoje zemlje (7,8%), dok se jedan ispitanik (1,0%) nije želio izjasniti u vezi ovoga pitanja.

Grafikon 23: prikazuje stav ispitanika prema Jevrejskoj zajednici

Iz grafikona broj 24 možemo vidjeti gdje bi ispitanici, odnosno u kakav bi se odnos najviše stavili sa članovima rimokatoličke zajednice.

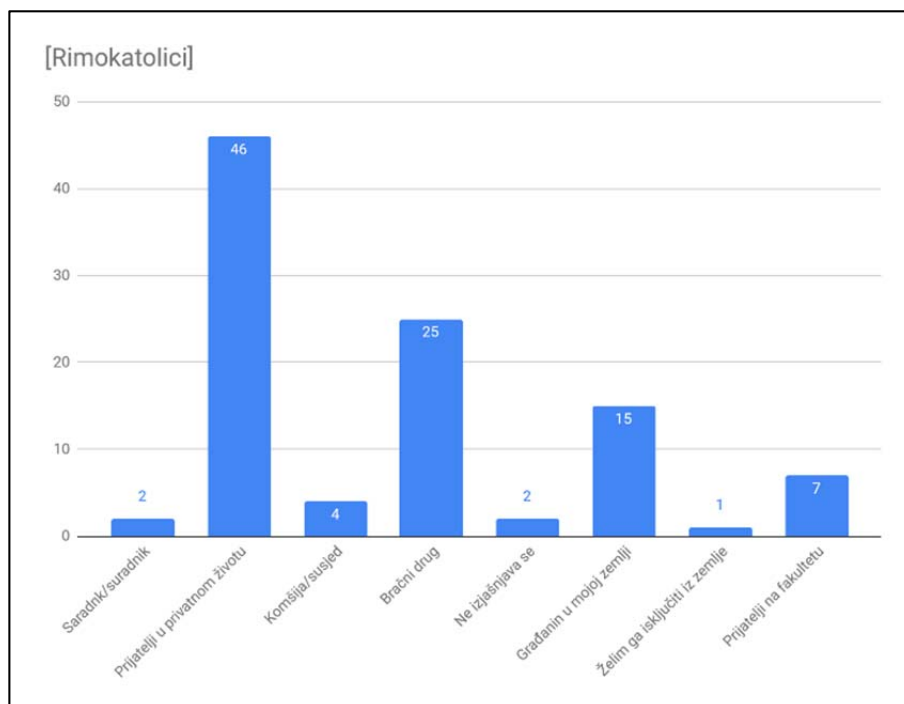
Kada su u pitanju rimokatolici najčešći odgovor pri ovom pitanju je bio da bi sa rimokatolicima bili bi prijatelji u privatnom životnom, na šta je odgovorilo 46 ispitanika (45,1%), a poslije toga da bi bili bračni drug na šta je odgovorilo 25 ispitanika (24,5%). Petnaest ispitanika je rimokatolike stavilo samo u odnos građanin u mojoj zemlji (14,7%).

Sedam ispitanika je reklo da bi sa rimokatolicima mogli biti samo prijatelji na fakultetu (6,9%), a 4 ispitanika bi s rimokatolicima mogli biti komšije/susjedi (3,9%), dok su 2 ispitanika rekla da bi sa rimokatolicima željeli da budu samo saradnici/suradnici (2,9%).

Pored toga, 2 ispitanika vezano za ovo pitanje se nisu željela izjasniti (2,0%). A, jedan ispitanika želi rimokatolike da isključi iz svoje zemlje (1,0%).

Također, ovo možemo prikazati i grafički što možemo pogledati na grafikonu broj 24.

Grafikon 23: prikazuje stav ispitanika prema rimokatoličkoj zajednici i odnosu s njima

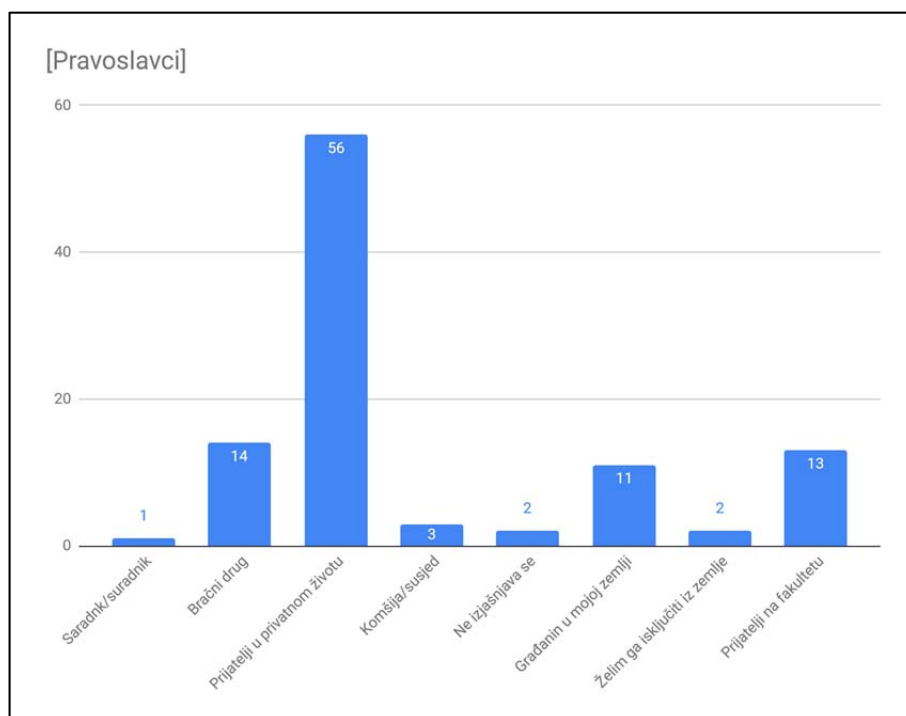

Iz grafikona broj 25 možemo vidjeti gdje bi ispitanici, odnosno u kakav bi se odnos najviše stavili sa članovima pravoslavne zajednice. Kada su u pitanju pravoslavci najčešći odgovor pri ovom pitanju je bio da bi sa pravoslavicima bili prijatelji u privatnom životnom, na šta je odgovorilo 56 ispitanika (54.9%), a poslije toga da bračni drug na šta je odgovorilo 14 ispitanika (13,7%). Trinaest ispitanika se izjasnilo da bi sa pravoslavicima mogli da imaju samo taj odnos prijatelji na fakultetu (12,7%).

Jedanaest ispitanika je reklo da im je uredu da su pravoslavci građani u njihovoj zemlji (10,8%), a 3 ispitanika bi s pravoslavicima mogli biti komšije/susjedi (2,9%), dok je samo jedan ispitanika rekao da bi sa pravoslavicima željeli biti samo saradnici/suradnici (1,0%). Pored toga, 2 ispitanika vezano za ovo pitanje se nisu željela izjasniti (2,0%). A, dva ispitanika želi pravoslavce da isključi iz svoje zemlje (2,0%).

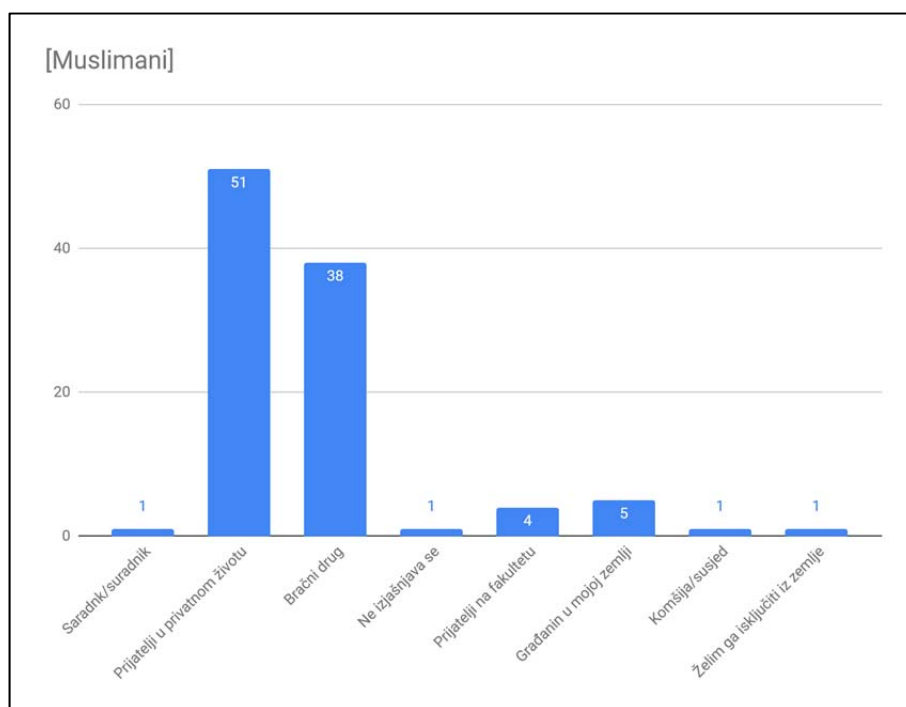
Pored ovoga, prikazati ćemo ovo i grafički.

Grafikon 24: prikazuje stav ispitanika prema pravoslavnoj zajednici i odnosu s njima

Iz grafikona broj 26 možemo vidjeti gdje bi ispitanici, odnosno u kakav bi se odnos najviše stavili sa članovima muslimanske zajednice. Kada su u pitanju muslimani najčešći odgovor pri ovom pitanju je bio da bi sa muslimani bili prijatelji u privatnom životnom, na šta je odgovor dao 51 ispitanik (50,0%), a poslije toga da bi sa ovom zajednicom mogli stupiti u bračni odnos, na šta je odgovorilo 38 ispitanika (37,3%). Pet ispitanika je muslimane stavilo samo u odnos građanin u mojoj zemlji (4,9%).

Četiri ispitanika su rekla da bi sa muslimanima mogli biti samo prijatelji na fakultetu (3,9%), Na ponuđen odnos komšija/susjed jedan ispitanik je odgovorio da bi bio u toj vrsti odnosa sa muslimanima (1,0%), dok je također jedan ispitanik rekao da bi sa muslimani bio samo u odnosu saradnici/suradnici (1,0%). Pored toga, 1 ispitanika vezano za ovo pitanje nije se želio izjasniti (1,0%). A, jedan ispitanika želio bi muslimane da isključi iz svoje zemlje (1,0%).

Grafikon 25: prikazuje stav ispitanika prema muslimanskoj zajednici i odnosu s njima

15. ZAKLJUČAK

Kako bi se građani odgajali u kulturi mira, odnosno buduće generacije u Bosni i Hercegovini, mladi ljudi, potrebno je prvo da ih se odgoji u toj istoj kulturi, da se odgoje kulturi poštovanja drugog i drugačijeg. Glavna vrijednost koja je sada na sceni u modernom društvu jeste zaštita sloboda ali i prava čovjeka kao građanina. Naravno, da se pod slobodom misli i na slobodu biranja religije. Jer, iako, možda rođeni u nekoj religijskoj zajednici, svi ljudi imaju pravo da sami za sebe biraju sve što žele. Niko nema pravo drugome nametnuti, u ovom slučaju, svoju religiju i svi imaju pravo izabrati kojem će se bogu moliti i u šta će vjerovati.

Koliko smo mi danas spremni da prihvatimo drugo i drugačije? Koliko smo spremni da nešto svoje, što bi po pravilu trebalo biti osobno i a ne toliko javno, da ne namećemo drugome.

Tolerancija, mir, dijalog, suživot sve su to stvari na kojima se treba raditi, mnogo više nego što se sada radi. Jer, na ovim prostorima je previše bilo ratovanja, prolivene krvi, no u određenom periodu moramo nastaviti dalje.

Na osnovu ovog rada i sami možemo vidjeti kakvo mišljenje i stavove imaju mladi ljudi u Bosni i Hercegovini, a posebno mi je drago što su mladi prema nekim stvarima (tačnije prema vjerskim zajednicama i njihovim predstavnicima) kritički okrenuti i kritički promišljaju. Dakako, ono što je još bilo bitnije jeste da isto takvo mišljenje imaju i studenti koji studiraju na fakultetima koji su prirodnih usmjerenja. Religija je uvijek imala neke veze sa politikom, a ove tvrdnje najbolje su dokazane u drugoj polovini 20. vijeka, kada je iz sfere sekularizma religija dospjela u sferu pokretačke snage politike (Cvitković, 2019).

Međutim, iako su mladi imali pozitivnih stvari, i dobrih kritičkih mišljenja ipak ni oni nisu toliko tolerantni prema određenim grupama, odnosno zajednicima. No, ono što je poražavajuće jeste to da je više od pola ljudi prilikom ovog istraživanja, tačnije njih 69,2% išlo na vjeronauk i u osnovnoj i u srednjoj školi. A, onda to vuče jedno novo pitanje za sobom šta ih to uče na vjeronauku u školama? Da li ih uopće uče toleranciji prema drugome i drugačijem, da li ih uopće uče da i drugom i drugačijem trebamo pružiti priliku iako nije kao mi? Ili ih samo uče da je njihova religija jedina prava religija, i da drugi ne bi smio postojati? Sve su ovo pitanja koja za sobom iziskuju i jedno novo istraživanje koje će se posvetiti samo tome šta djecu u osnovnoj i srednjoj školi uče na vjeronauku?

Mlade ljude treba napominjati, treba ih učiti da moraju, i ovdje naglašavam riječ moraju ako ne voljeti, barem poštovati onog drugog i drugačijeg. Dakako, ne samo kada je religija u pitanju, nego i kada su mnoga društvena pitanja tu u zraku. No, ipak za ovo istraživanje nama je najbitnija ta religijska stavka i tolerancija mladih.

Prilikom ovog istraživanja i obrađivanja samo istraživanja bilo je svakakvih odgovora i svakakvih stavova ispitanika. No, i pored nekih negativnih odgovora, odgovora koje ne očekujete od mladih ljudi da tako razmišljaju, bitno je kazati da ipak na većinu mladih danas ne utiču toliko niti vjerske zajednice niti roditelji. Većina ih je zaista svjesna da je potrebno poštovati drugo i drugačije, jer bez toga neće biti ni napretka u Bosni i Hercegovini.

Dakle, za dijalog potrebno je da prihvatimo drugost drugog kao i njegov religijski identitet. Potrebni su susreti i kontakti jednih sa drugima, ne samo na nekom visokom nivou, već i u svakodnevnom životu. Jer, ukoliko ne prihvatimo nečiji religijski identitet, kako možemo onda prihvatiti i njega, jer negiranjem njegove religije negiramo i njega samoga.

Mada, koliko god to zaista tako zvučalo, mišljenja sam da ono u kojeg boga vjerujemo i kojem se bogu molimo uopće ne treba da nas sprječava u komunikaciji i svakodnevnom suživotu sa drugim ljudima. I ono što je jako bitno jeste to da su mladi toga itekako svjesni, i pokušavaju da prevaziđu sve one negativne i loše stvari kojima nas svakodnevno nahuškavaju na vjerskim službama, a pogotovo putem medija koje u današnjem XXI stoljeću ne možemo da ne vidimo i ne čujemo.

16. PRILOG: Anketni upitnik

UTICAJ RELIGIOZNOSTI STUDENATA UNIVERZITETA U BIH NA NJIHOVE MEĐULJUDSKE ODNOSI

Poštovane kolege i kolegice,

ja sam Ermina Čardžić, studentica pete godine master studija na odsjeku Sociologija na Fakultetu političkih nauka Univerziteta u Sarajevu. Moj završni magistarski rad nosi naziv "Uticaj religioznosti studenata Univerziteta u BiH na njihove međuljudske odnose". Svrha ovog magistarskog rada jeste da pokušam dokučiti da li je studentima bitna religija (vjeroispovijest) onako skim se svakodneno susreću, da li je to ono što ih sputava u komunikaciji sa drugim kolegama ili ne.

Anketa je u potpunosti anonimna, te Vas stoga molim da mi na pitanja odgovorite potpuno iskreno. Ukoliko imate bilo kakvih pitanja ili nedoumica možete mi se obratiti na mail: erminacardzic@gmail.com

Unaprijed Vam se zahvaljujem na izdvojenom vremenu kako bi ste popunili ovaj anketni upitnik i na Vašoj suradnji.

1. Koliko imate godina?

- 18-21
 22-25
 Drugo:

2. Spol?

- muško
 žensko

3. Mjesto stanovanja:

- selo
 prigradsko naselje
 grad

4. Obrazovni status roditelja:

- Osnovno obrazovanje (nekvalificirani radnik)
 Programi stručnog osposobljavanja (nisko kvalificirani radnik)
 Srednje stručno obrazovanje i obuka (kvalificirani radnik za određeno zanimanje)
 Srednje tehničko obrazovanje (specijalizirani kvalificirani radnik za tehnička i srodna zanimanja)
 Srednje opće obrazovanje (opće kvalificiran radnik)
 Postsekundarno obrazovanje, uključujući majstorske i srodne ispite (visoko kvalificirani radnik za određeno zanimanje)

- Prvi ciklus visokog obrazovanja
 Drugi ciklus visokog obrazovanja
 Treći ciklus visokog obrazovanja

5. Univerzitet i fakultet na kojem studirate?

Npr. Univerzitet u Sarajevu, Fakultet političkih nauka Sarajevo

---

6. Vaša nacionalna identifikacija?

---

7. Vaš lični odnos prema religiji, gdje biste se svrstali?

- Religiozan/a sam
 Nisam religiozan/a

8. Koja je Vaša vjeroispovijest?

- Judaizam/Židovstvo
 Rimokatolička
 Pravoslavna
 Islamska
 Drugo:

9. Da li Vi vjerujete, sumnjate ili uopće ne vjerujete u sljedeće:

	Vjerujem	Sumnjam	Ne vjerujem
Postojanje Boga	☐	☐	☐
Postojanje zagrobnog života	☐	☐	☐
Postojanje raja i pakla	☐	☐	☐
Bog je stvorio svijet	☐	☐	☐

10. Po Vašem mišljenju, da li treba nacionalnoj i vjerskoj pripadnosti pridavati pozornosti prilikom izbora prijatelja?

- Treba
 Ne treba
 Nisam siguran/na

11. Da li Vi kao individua pridajete pozornost nacionalnom i vjerskom identitetu prilikom upoznavanja novih ljudi?

- Da
 Ne

12. Učestalost molitve: Koliko često obavljate molitvu?

- Nikada
- Ponekad
- Često
- Redovno/redovito

13. Koliko često idete u sinagogu/crkvu/džamiju?

- Nikada
- Ponekad
- Često
- Redovno/redovito

14. Koliko često slavite vjerske praznike/blagdane?

- Nikada
- Ponekad
- Često
- Redovno/redovito

15. Učestalost molitve u nevolji, odnosno u velikoj potrebi:

- Nikada
- Ponekad
- Često
- Redovno/redovito

16. Čitate li knjige o vjerskoj problematici?

- Čitam, samo svoje religije
- Čitam, samo druge religije
- Čitam, i svoje i druge religije
- Uopće ne čitam takvu vrstu knjiga

17. Razgovarate li sa svojim prijateljima i poznanicima koji su druge vjeroispovijesti o nekim vjerskim sadržajima?

- Da, nemam problem sa tim, kao ni moji prijatelji
- Ne, ne želim stvarati nelagodu kod drugoga

18. Da li ste pohađali formalno vjersko obrazovanje (vjeronauk u školi)?

- Da, u osnovnoj školi
- Da, u srednjoj školi
- Pohađao/la sam i u osnovnoj i u srednjoj školi

Ne, nisam pohađao/la nikako

19. Pohađate li neke kurseve/tečajeve, seminare i slično za vjersku naobrazbu?

Nikada

Ponekad

Često

Redovno/redovito

20. Vjera kao kriterij za prijateljstvo:

	Da	Ne
Jevreji	☐	☐
Rimokatolici	☐	☐
Pravoslavci	☐	☐
Protestanti	☐	☐
Muslimani	☐	☐
Agnostici	☐	☐
Ateisti	☐	☐

21. U sljedećoj tabeli biti će ponuđeni neki od odnosa koje možemo imati sa ljudima druge vjeroispovijesti za razliku od naše. Kada biste Vi bili u prilici da odlučujete koje biste od tih odnosa prihvatili?

	Privatio/la bih	Ne bih prihvatio/la
Da stalno žive u mojoj zemlji.	☐	☐
Da smo saradnici/suradnici.	☐	☐
Da mi budu pretpostavljeni na poslu.	☐	☐
Da obavljaju neku čelnu funkciju u političkom životu.	☐	☐

22. U narednim tvrdnjama potrebno je da iskažete svoje slaganje, odnosno neslaganje.

	U potpunosti se slažem	Djelimično se slažem	Niti se slažem niti se ne slažem	Donekle se slažem	U potpunosti se slažem
Vjernici različitih vjera trebaju međusobno da se druže i uče jedni od drugih.	☐	☐	☐	☐	☐
Svako ima pravo da bira kojoj će religijskoj zajednici pripadati.	☐	☐	☐	☐	☐
Vjerski mješoviti brakovi su unaprijed osuđeni na propast.	☐	☐	☐	☐	☐

Ja prihvatam ljude čija je religija drugačija od moje.	☐	☐	☐	☐	☐
Moj budući bračni drug pripadaće istoj vjerskoj zajednici kao i ja.	☐	☐	☐	☐	☐
Čovjek se može osjećati sigurno samo ako živi u sredini u kojoj većinu čine pripadnici njegove religije.	☐	☐	☐	☐	☐
Mnogo je važnije kakav je neko čovjek nego kojoj religiji pripada.	☐	☐	☐	☐	☐
Svi građani jedne države trebaju da pripadaju istoj religiji i crkvi.	☐	☐	☐	☐	☐
Prema pripadnicima drugih vjera treba biti oprezan čak i kada su nam oni prijatelji.	☐	☐	☐	☐	☐
Ljudi trebaju imati jednaka prava bez obzira na vjersku pripadnost.	☐	☐	☐	☐	☐

23. U sljedećoj tabeli biti će Vam navedeni još neki od odnosa koje možete imati sa ljudima druge vjeroispovijesti, molim Vas da pored svake skupine stavite u kojem biste odnosu s njima bili?

	Bračni drug	Prijatelji u privatnom životu	Prijatelji na fakultetu	Komšija/susjed	Saradnik/suradnik	Građanin u mojoj zemlji	Želim ga izbaciti iz zemlje
Jevreji	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Rimokatolici	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Pravoslavci	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Protestanti	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Muslimani	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Agnostici	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Ateisti	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐

24. Koliko je Vama bitno da živite u društvu koje ima sljedeće vrijednosti:

	Potpuno nevažno	Uglavnom nevažno	Uglavnom važno	Potpuno važno
Društvo u kojem postoji solidarnost među ljudima.	☐	☐	☐	☐
Da u društvu vlada nacionalna ravnopravnost.	☐	☐	☐	☐
Da živite u društvu koje se zalaže za mir među ljudima.	☐	☐	☐	☐
Da živite u društvu u kojem postoji više religijske tolerancije.	☐	☐	☐	☐
Da su svi ljudi u društvu jednaki bez obzira na njihovu vjeroispovijest.	☐	☐	☐	☐
Da postoji sloboda mišljenja i iskazivanja vlastitih stavova bez osjećaja straha.	☐	☐	☐	☐

25. Po Vašem mišljenju, da li u Bosni i Hercegovini vjerske zajednice pridonose procesu pomirenja i dijaloga? (Molim Vas da obrazložite svoj stav, dakle u koliko smatrate da pridonose ili ne pridonose zašto to tako vidite?)

LITERATURA

- [1] Abazović, Dino (2010): *Religija u tranziciji*, RABIC Sarajevo, Sarajevo
- [2] Agencija za statistiku Bosne i Hercegovine: *Konačni rezultati Popisa 2013 – Knjiga 2*, datum pristupa: 25.6.2019., web-adresa stranice: <http://fzs.ba/index.php/popis-stanovnistva/popis-stanovnistva-2013/konacni-rezultati-popisa-2013/>
- [3] Bowker, John (1997): *Religije svijeta*, Zagreb
- [4] Čekrlija, Đorđe; Turjačan, Vladimir; Puhalo, Srđan (2004): *Društvene orijentacije mladih*, Nacionalni institute za borbu protiv narkomanije, Banja Luka
- [5] Cvitković, Ivan (1997): *Društvena misao u svetim spisima*, Vlastita Naklada, Sarajevo
- [6] Cvitković, Ivan (1999): *Religije suvremenog svijeta*, Fakultet političkih nauka u Sarajevu; Svjetska konferencija religija za mir – Sarajevo, Sarajevo
- [7] Cvitković, Ivan (2004): *Konfesija u ratu*, Svjetlo riječi, Sarajevo – Zagreb, Interreligijska služba Oči u oči, Sarajevo, Sarajevo – Zagreb
- [8] Cvitković, Ivan (2007a): *Sociologija religije*, DES, Sarajevo
- [9] Cvitković, Ivan (2007b): *Socijalna naučavanja u religijama*, Narodna i univerzitetska biblioteka, Sarajevo
- [10] Cvitković, Ivan (2012): *Sociološki pogledi na naciju i religiju II*, CEIR, Sarajevo
- [11] Cvitković, Ivan (2016): *Religija u zrcalu teorija*, CEIR – Centar za empirijska istraživanja religije u Bosni i Hercegovini, Sarajevo
- [12] Dušanić, Srđan (2007): *Psihološka istraživanja religioznosti*, FES, Banja Luka
- [13] Elijade, Mirče (1991): *Istorija verovanja i religijskih ideja I*, “Prosveta”, Beograd
- [14] Gidens, Entoni (2003): *Sociologija*, Ekonomski fakultet Beograd, Beograd
- [15] Karlson, Ingmar (2005): *Vjera, teror i tolerancija*, “Hamidovic”, Tuzla
- [16] Klaić, Bratoljub (1987): *Rječnik stranih riječi*, Nakladni zavod MH, Zagreb
- [17] Kozer, Luis (2007): *Funkcije društvenog sukoba*, “Mediteran”, Novi Sad
- [18] Krneta, Dragoljub; Popov-Momčilović Zlatiborka (2007): *Religijska tolerancija u Bosni i Hercegovini*, Fakultet za političke i društvene nauke, Banja Luka
- [19] Latić, Džemaludin (1999): *Svjetske religije*, Bosančica print, Bosanski kulturni centar, Sarajevo
- [20] Lavić, Senadin (2014): *Leksikon socioloških pojmova*, Univerzitet u Sarajevu – Fakultet političkih nauka, Sarajevo
- [21] Lederach, John Paul (2017): *Moralna mašta – umijeće i izgradnja mira*, Art Rabic, Sarajevo
- [22] Lukić Radomir D., Pečujlić Miroslav (1982): *Sociološki leksikon*, “SAVREMENA ADMINISTRACIJA”, Beograd

- [23] Orlando, Vito (2003): *Mladi i religija*, Kateheza: časopis za vjeronauk u školi, katehezu i pastoral mladih, Vol. 25, No. 2, str. 118-132
- [24] Robbins P., Stephen (Treće izdanje): *Bitni elementi organizacijskog ponašanja*, San Diego, San diego State University
- [25] Smajić, Adi (2017): *Religioznost i međuetnička tolerancija u Bosni i Hercegovini*, EL-KALEM
- [26] Stojković, Branimir (2002): *Identitet i komunikacija*, Fakultet političkih nauka Beograd; Čigoja štampa, Beograd
- [27] Vujević, Miroslav (2002): *Uvođenje u znanstveni rad u području društvenih znanosti* (VI dopunjeno izdanje), Zagreb, Informator
- [28] Žiga, Jusuf; Turčilo, Lejla; Osmić, Amer; Bašić, Sanela; Džananović Miraščija, Nedžma; Kapidžić, Damir; Brkić Šmigoc, Jelena (2015): *Studija o mladima u Bosni i Hercegovini*, Sarajevo, Fakultet političkih nauka; Friedrich - Ebert Stiftung (FES)
- [29] Žiga, Jusuf (2007): *Savremeno bosansko društvo – hrestomatija (dugo dopunjeno izdanje)*, Univerzitet u Sarajevu - Fakultet političkih nauka, Sarajevo

Biografija

Ermina Čardžić rođena 06.10.1995. godine u Bugojnu. Osnovno (Prva osnovna škola Bugojno) i srednje obrazovanje (Gimnazija „Mahmut Bušatlija“) stekla u Bugojnu. Fakultet političkih nauka upisuje 2014. godine, odsjek Sociologija, a završava 2017. godine. Master studij nastavlja na istom fakultetu na odsjeku Sociologija, koji upisuje 2017. godine.

Od akademske 2016./2017. godine bila je član nadzornog odbora ispred Odsjeka za sociologiju u Asocijaciji studenata Fakulteta političkih nauka “SPONA”, a od akademske 2017./2018. godine bila je član upravnog odbora ispred Odsjeka za sociologiju u Asocijaciji studenata Fakulteta političkih nauka “SPONA”.

Također, učestvovala je na konferencijama: Integracija Zapadnog Balkana u NATO i EU, Međugorje, 10. novembra do 13. novembra 2017. godine i Naučna konferencija: “Tekovine sociološke tradicije: 100 godina od smrti Emila Durkheima”, Sarajevo (Fakultet političkih nauka), 16. novembar 2017. godine. Pored toga, učestvovala je i na projektu „Međukulturalno razumijevanje i saradnja mladih u Bosni i Hercegovini“ u sklopu šireg projekta „Dijalog za budućnost“, 2019.

Naziv odsjeka i/ili katedre: Sociologija

Predmet: Sociologija religije

IZJAVA O AUTENTIČNOSTI RADOVA

Ime i prezime: Ermina Čardžić

Naslov rada: Uticaj religioznosti studenata Univerziteta u BiH na njihovu međuljudsku odnose

Vrsta rada: Magistarski rad

Broj stranica: 70

Potvrđujem:

- da sam pročitao/la dokumente koji se odnose na plagijarizam, kako je to definirano Statutom Univerziteta u Sarajevu, Etičkim kodeksom Univerziteta u Sarajevu i pravilima studiranja koja se odnose na I i II ciklus studija, integrirani studijski program I i II ciklusa i III ciklus studija na Univerzitetu u Sarajevu, kao i uputama o plagijarizmu navedenim na web stranici Univerziteta u Sarajevu;
- da sam svjestan/na univerzitetskih disciplinskih pravila koja se tiču plagijarizma;
- da je rad koji predajem potpuno moj, samostalni rad, osim u dijelovima gdje je to naznačeno;
- da rad nije predat, u cjelini ili djelimično, za stjecanje zvanja na Univerzitetu u Sarajevu ili nekoj drugoj visokoškolskoj ustanovi;
- da sam jasno naznačio/la prisustvo citiranog ili parafraziranog materijala i da sam se referirao/la na sve izvore;
- da sam dosljedno naveo/la korištene i citirane izvore ili bibliografiju po nekom od preporučenih stilova citiranja, sa navođenjem potpune reference koja obuhvata potpuni bibliografski opis korištenog i citiranog izvora;
- da sam odgovarajuće naznačio/la svaku pomoć koju sam dobio/la pored pomoći mentora/ice i akademskih tutora/ica.

Mjesto, datum

Potpis

_____

_____